

Regionalny Ośrodek
Polityki Społecznej
Województwa Śląskiego

Skala, przyczyny i skutki ubóstwa w województwie śląskim – edycja 2022

Katowice, grudzień 2022 r.

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Wprowadzenie do problematyki ubóstwa	5
2.1. Sposoby pomiaru ubóstwa	5
2.2. Przyczyny ubóstwa	7
2.3. Skutki życia w ubóstwie	9
3. Ubóstwo w Europie i w Polsce	13
4. Ubóstwo w województwie śląskim	17
4.1. Śląskie na tle innych województw	17
4.2. Poziom ubóstwa w podregionach, powiatach i gminach	19
4.3. Główne determinanty ubóstwa	24
5. Podsumowanie	26
6. Wnioski i rekomendacje	31
7. Aneks	33

1. Wstęp

Zjawisko ubóstwa, z uwagi na swoje socjologiczne, psychologiczne i polityczne aspekty, stanowi niezwykle złożoną kwestię społeczną. Jest to bowiem nie tylko problem ekonomiczny, mierzony niedostatkiem środków materialnych służących do zaspokojenia podstawowych potrzeb ludzi. Przejawia się on również w występowaniu deficytów w takich sferach życia, jak: poziom wykształcenia, warunki mieszkaniowe, dostęp do opieki zdrowotnej czy też do dóbr kultury¹.

Walka z ubóstwem znalazła swoje odzwierciedlenie w licznych dokumentach o charakterze strategicznym, istotnych w skali światowej, europejskiej, jak i na szczeblu krajowym. Na pierwszy plan wysuwa się dokument *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, przyjęty przez 193 państwa członkowskie Organizacji Narodów Zjednoczonych podczas Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku we wrześniu 2015 r. Powyższy dokument definiuje model zrównoważonego rozwoju na poziomie globalnym. Zgodnie z *Agendą 2030* współczesne działania modernizacyjne powinny koncentrować się na wyeliminowaniu ubóstwa we wszystkich jego przejawach, przy równoczesnej realizacji licznych celów gospodarczych, społecznych i środowiskowych². Wobec powyższego ustalono 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju, które stymulują działania w obszarze o kluczowym znaczeniu dla ludzkości, między innymi działania dotyczące „wyeliminowania ubóstwa i głodu, we wszystkich ich formach i wymiarach, a także zapewnienie, by wszyscy ludzie mogli wykorzystywać swój potencjał w godności i poczuciu równości, żyjąc w zdrowym środowisku”³. W związku z powyższym Rada Unii Europejskiej w dokumencie *Z myślą o sprawieniu, by do roku 2030 Unia stała się jeszcze bardziej zrównoważona, Konkluzje Rady*, podkreśliła że wyżej wymienione cele są spójne z zasadami i wartościami Unii Europejskiej, dlatego w interesie UE leży dalsze odgrywanie wiodącej roli w efektywnym wdrażaniu *Agendy 2030* oraz dążenie do jej realizacji jako planu działania na rzecz ludzi, planety, dobrobytu, pokoju i partnerstwa⁴.

Wśród dokumentów polskich na pierwszy plan wysuwa się przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 17 sierpnia 2021 r. *Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027 z perspektywą do roku 2030*. Dokument ten nakreśla ramy strategiczne na najbliższe lata dla działań służących dalszemu ograniczaniu ubóstwa, rozwijaniu usług społecznych oraz wspieraniu integracji społecznej. Głównym jego celem w perspektywie do roku 2030 jest redukcja ubóstwa

¹ L. Frąckiewicz, *Warunki i jakość życia ludności*, w: *Społeczny obraz Śląska na przełomie wieków*, Akademia Ekonomiczna im. Karola Adameckiego, Katowice 2004, s. 173.

² Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Agenda 2030*, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/agenda-2030> [odczyt: 15.07.2022 r.].

³ Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r. Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, s. 2.

⁴ Rada Unii Europejskiej, *Z myślą o sprawieniu, by do roku 2030 Unia stała się jeszcze bardziej zrównoważona, Konkluzje Rady*, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8286-2019-INIT/pl/pdf> [odczyt 15.07.2022 r.].

i wykluczenia społecznego oraz poprawa dostępu do usług świadczonych w odpowiedzi na wyzwania demograficzne⁵.

Na poziomie województwa śląskiego głównym dokumentem wyznaczającym kierunki polityki społecznej jest *Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030*. Jako jeden z jej celów strategicznych (CS4) przyjęto: „Wzmocnienie instytucji, organizacji i innych podmiotów realizujących zadania na rzecz włączenia społecznego mieszkańców regionu oraz skuteczności działań w tym obszarze. Organizowanie społeczności lokalnej”, a w jego ramach uwzględniono kierunek działania 4.5: „Diagnozowanie warunków oraz jakości życia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i społecznie wykluczonych. Tworzenie programów wsparcia”⁶.

Kwestia ubóstwa znajduje swoje odzwierciedlenie również w przepisach ustawodawstwa socjalnego, w szczególności ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t. j. Dz.U. z 2021 r. poz. 2268). Ubóstwo stanowi jeden z elementów katalogu przyczyn uprawniających do otrzymania pomocy społecznej (art. 7 ust. 1), natomiast łagodzenie skutków ubóstwa wymieniono jako jedno z głównych zadań pracowników socjalnych (art. 119 ust. 1 pkt. 7).

Niniejsze opracowanie stanowi realizację treści art. 21 ust. 3 cytowanej ustawy, w którym czytamy m.in., że „do zadań samorządu województwa należy (...) rozpoznawanie przyczyn ubóstwa (...)”. Raport został przygotowany w oparciu o następujące źródła informacji: *Bank Danych Lokalnych* prowadzony przez Główny Urząd Statystyczny, raport z badań prowadzonych w 2022 r. przez Centrum Badania Opinii Społecznej: *Ocena sytuacji finansowej gospodarstw domowych* oraz raportów Głównego Urzędu Statystycznego: *Dochody i warunki życia ludności Polski – raport z badania EU-SILC 2020*, a także *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r. (Informacje sygnałowe z dnia 30.06.2022 r.)* oraz *Aneksu do opracowania sygnałowego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r.”*.

Publikacja zawiera informacje dotyczące sposobów definiowania i pomiaru zjawiska ubóstwa, jego przyczyn i skutków oraz poziomu. Te ostatnie zostały przedstawione w ujęciu dynamicznym, głównie na przestrzeni lat 2011-2021, oraz statycznym - w odniesieniu do całego kraju (w tym na tle Unii Europejskiej), a w przypadku niektórych danych także w przekrojach uwzględniających podregiony, powiaty oraz gminy.

⁵ Uchwała nr 105 Rady Ministrów w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030” z dnia 17 sierpnia 2021 r. (M.P. z 2021 r. poz. 843).

⁶ Województwo Śląskie, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, *Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030*, Katowice 2020 r., https://old.rops-katowice.pl/wp-content/uploads/2020/11/2020.11.24-SPSWS_2020-2030.pdf?_ga=2.251928970.2069378368.1633329103-1857403668.1626777341 [odczyt: 15.07.2022 r.].

2. Wprowadzenie do problematyki ubóstwa

Jednoznaczne zdefiniowanie ubóstwa jest zadaniem niezwykle trudnym. Określenie danej osoby jako ubogiej jest bowiem często wynikiem przyjęcia pewnych założeń. Tymczasem przyjęcie określonej definicji ubóstwa oraz dobór sposobu jego mierzenia mają ogromne znaczenie. Każda bowiem metoda ma zarówno wady, jak i zalety. W konsekwencji liczba ubogich oraz ich struktura społeczno-demograficzna zależą w znacznej mierze od zastosowanej metody pomiaru oraz źródła danych⁷.

2.1. Sposoby pomiaru ubóstwa

Ubóstwo może być określane zarówno w sposób subiektywny, jak i obiektywny. W pierwszym przypadku do oceny granicy ubóstwa stosuje się np. metodę „lejdejską” (*Leyden Poverty Line, LPL*). Wykorzystuje ona oceny dokonywane przez badane gospodarstwa domowe. Według tej metody granice ubóstwa odpowiadają mniej więcej poziomowi dochodów deklarowanych przez respondentów jako „ledwie wystarczające”⁸.

W podejściu obiektywnym gospodarstwa domowe lub osoby uznawane są za ubogie, jeżeli poziom ich wydatków (do którego wlicza się także wartość artykułów otrzymanych nieodpłatnie oraz pochodzących z indywidualnego gospodarstwa rolnego / działki bądź z prowadzonej działalności na własny rachunek) jest niższy od przyjętej granicy ubóstwa⁹.

Zjawisko ubóstwa mierzy się najczęściej przy pomocy dwóch głównych parametrów, jakimi są zasięg oraz głębokość. Do oceny zasięgu ubóstwa wykorzystuje się miernik zwany stopą ubóstwa lub też wskaźnikiem zagrożenia ubóstwem. Oblicza się go dzieląc liczbę ubogich (osób lub gospodarstw domowych) przez odpowiadającą im liczbę jednostek w całej populacji. Pomnożony przez sto określa odsetek ubogich w danej zbiorowości¹⁰. Natomiast drugi z parametrów - głębokość ubóstwa - informuje o tym, o ile procent przeciętne dochody / wydatki osób ubogich są niższe od przyjętej granicy ubóstwa¹¹.

Przy dokonywaniu pomiaru ubóstwa w sposób obiektywny wykorzystywane są granice absolutne lub względne (relatywne). W przypadku granic absolutnych za ubogie uznawane są te gospodarstwa domowe

⁷ A. Szukielójć-Bieńkuńska, *Kogo w Polsce interesuje ubóstwo?* – wystąpienie podczas VIII Konwencji Ruchu przeciw Bezradności Społecznej organizowanej w ramach obchodów XXII Międzynarodowego Dnia Walki z Ubóstwem, Warszawa 2008 r., s. 2.

⁸ Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Informacja sygnałna: *Ubóstwo w Polsce w 2010 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, Materiał na konferencję prasową w dniu 26 lipca 2011 r., https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/wz_ubostwo_w_polsce_2010.pdf [odczyt: 15.07.2022 r.], s. 2.

⁹ Ibidem, s. 1.

¹⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce w latach 2013-2014*, Warszawa 2015, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/ubostwo-w-polsce-w-latach-2013-i-2014,1,6.html> [odczyt: 15.07.2022 r.], s. 25.

¹¹ Główny Urząd Statystyczny: Różnica między medianą dochodów ekwiwalentnych do dyspozycji osób żyjących poniżej granicy ubóstwa a granicą ubóstwa przyjętą na poziomie 60% mediany dochodów, wyrażona jako procent granicy ubóstwa, <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3076,pojecie.html> [odczyt: 15.07.2022 r.].

lub osoby, które nie są w stanie zaspokoić potrzeb uznanych w danych warunkach za podstawowe. Nie ma przy tym znaczenia na jakim poziomie żyją oraz jak liczne są bardziej zamożne warstwy społeczeństwa¹². Przykładami granic absolutnych są minimum egzystencji oraz ustawowa granica ubóstwa.

Ubóstwo skrajne (zwane także minimum egzystencji lub minimum biologicznym), ustalane przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, stanowi model zaspakajania potrzeb bytowo-konsumpcyjnych na bardzo niskim poziomie. Koszyk minimum biologicznego określa praktycznie najniższy standard życia, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka. W przeciwieństwie od minimum socjalnego w koszyku minimum egzystencji ujmuje się wyłącznie towary i usługi związane z zaspokojeniem najniezbędniejszych potrzeb egzystencjalnych. Dotyczy to przede wszystkim wydatków wystarczających na skromne wyżywienie oraz utrzymanie bardzo małego mieszkania. Kwestia utrzymania więzi społecznych – bardzo ważna w modelu minimum socjalnego – nie jest w tym przypadku uwzględniona. Podobnie rzecz się ma z takimi obszarami potrzeb, jak rekreacja, transport, łączność czy uczestnictwo w kulturze. W związku z tym minimum egzystencji uznawane jest za dolną granicę obszaru ubóstwa¹³.

Z kolei ustawowa granica ubóstwa jest definiowana jako kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z systemu pomocy społecznej¹⁴. Od 1 stycznia 2022 r. obowiązują kryteria dochodowe wynoszące: 776 zł dla gospodarstw jednoosobowych (poprzednio 701 zł) oraz 600 zł na osobę dla gospodarstw wieloosobowych (poprzednio 528 zł)¹⁵.

W podejściu względnym ubóstwo określa się jako formę nierówności, nadmiernego dystansu między poziomem życia poszczególnych warstw społeczeństwa. Za ubogie uznaje się te osoby lub rodziny, których poziom życia jest znacznie niższy niż pozostałych grup ludności. Stosowany przez Główny Urząd Statystyczny wskaźnik zasięgu ubóstwa relatywnego (stopa ubóstwa relatywnego) definiowany jest jako *odsetek osób w gospodarstwach domowych, w których poziom wydatków (obejmujących również wartość artykułów otrzymywanych bezpłatnie oraz wartość spożycia naturalnego) był niższy niż granica ubóstwa relatywnego przyjęta na poziomie 50% średnich miesięcznych wydatków ustalonych na poziomie wszystkich gospodarstw domowych z uwzględnieniem tzw. oryginalnej skali ekwiwalentności OECD*¹⁶. Z kolei Eurostat używa wskaźnika, który określa, jaki procent społeczeństwa ma dochody niższe niż 60%

¹² Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce w latach 2013-2014...*, op. cit., s. 7.

¹³ Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 1) *Badania nad poziomem i strukturą zmodyfikowanego minimum egzystencji w 2008 r.*, Warszawa 2009 r., https://www.ipiss.com.pl/wp-content/uploads/downloads/2012/08/www_new_me_2008.pdf [odczyt: 18.07.2022 r.], s. 1; 2) *Informacja o poziomie i strukturze minimum egzystencji w 2021 r.*, Warszawa 2022 r., <https://www.ipiss.com.pl/?zaklady=minimum-egzystencji-2> [odczyt: 18.07.2022 r.], s. 1.

¹⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r.*, Informacje sygnałne, 30.06.2022 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2021-roku,14,9.html> [odczyt: 18.07.2022 r.].

¹⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (Dz.U. z 2021 r., poz. 1296).

¹⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, Wskaźnik zasięgu ubóstwa relatywnego (stopa ubóstwa relatywnego), <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3215,pojecie.html> [odczyt: 18.07.2022 r.].

mediany dochodów do dyspozycji w danym kraju¹⁷. Miara ta wskazuje więc grupę ludności będącą w każdym z krajów w relatywnie najtrudniejszej sytuacji dochodowej (bez odnoszenia się do poziomu dochodów w innych państwach).

Wybór między definiowaniem ubóstwa w sposób absolutny lub względny niesie ze sobą bardzo istotne konsekwencje. W podejściu absolutnym nawet niewielki ogólny wzrost dochodów w krótkim czasie może wpłynąć na ograniczenie zasięgu ubóstwa, a znacząca poprawa sytuacji ekonomicznej do prawie całkowitej jego likwidacji. Wynika to z faktu, iż poziom życia może zmieniać się stosunkowo szybko, natomiast zmiany norm dotyczących zaspokojenia podstawowych potrzeb następują z reguły powoli. Z zupełnie inną sytuacją mamy do czynienia w przypadku podejścia względnego. Zakłada ono, że ubóstwa nigdy nie uda się wyeliminować zupełnie, gdyż nawet w przypadku dużego wzrostu gospodarczego odsetek ubogich może pozostać na takim samym poziomie. Spadek nastąpi jedynie wtedy, gdy zmniejszy się nierównomierność rozdziału dochodów¹⁸.

2.2. Przyczyny ubóstwa

Ubóstwo spowodowane jest wieloma czynnikami. Niektóre z nich są związane z cechami poszczególnych jednostek – stanem zdrowia, poziomem wykształcenia i kwalifikacji, sytuacją rodzinną itp., inne natomiast nie zależą od konkretnych ludzi i ich działań. Przyczyną ubóstwa mogą być takie procesy, jak restrukturyzacja gospodarki, deindustrializacja, masowe bezrobocie, nieopłacalność pewnych gałęzi, np. rolnictwa itp.¹⁹.

Zasięg ubóstwa jest wyraźnie zróżnicowany w zależności od przeważającego źródła dochodu gospodarstwa domowego. W najmniej korzystnej sytuacji są członkowie gospodarstw, w których podstawowy dochód stanowią tzw. „inne niezarobkowe źródła utrzymania” (najczęściej zasiłki dla bezrobotnych i świadczenia z pomocy społecznej). W 2021 roku stopa ubóstwa skrajnego wynosiła w ich przypadku 14,1%. Kolejną grupą najbardziej narażoną na ubóstwo skrajne są członkowie gospodarstw domowych rolników – spośród nich 11,2% żyło poniżej minimum egzystencji. Najmniej zagrożone ubóstwem skrajnym były gospodarstwa osób pracujących na własny rachunek – 2,3% oraz pracowników – 3,8% i emerytów – 3,2%. W przypadku gospodarstw rencistów analizowany wskaźnik osiągnął wartość 6,0%²⁰.

¹⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, Wskaźnik zagrożenia ubóstwem bez uwzględnienia w dochodach ogółu transferów społecznych, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3075,pojecie.html> [odczyt: 18.07. 2022 r.].

¹⁸ Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Informacja sygnałna: *Ubóstwo w Polsce w 2010 r. ...*, op. cit., s. 2.

¹⁹ E. Tarkowska, *Oblicza polskiej biedy*, w: *Analyzy Laboratorium WIEZI 2/2009*, <http://labo-old.wiez.pl/zasoby/Analizy%20Laboratorium%20Wiezi%20nr%202%202009.pdf> [odczyt: 18.07. 2022 r.], s. 2.

²⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r.*, Informacje sygnałne, 30.06.2022 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2021-roku,14,9.html> [odczyt: 18.07. 2022 r.], s. 6.

Z ubóstwem koreluje również poziom wykształcenia – im wyższy, tym ryzyko życia poniżej minimum egzystencji mniejsze. Posiadanie przez głowę gospodarstwa domowego²¹ wyższego wykształcenia praktycznie eliminuje to gospodarstwo z populacji skrajnie ubogich. W 2021 r. wśród gospodarstw domowych, w których głowa posiadała wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, odsetek osób skrajnie ubogich wyniósł 11,0%, natomiast w gospodarstwach z głową posiadającą wykształcenie zasadnicze zawodowe – 7,2%, średnie – 3,4%, a wyższe – zaledwie 1,2%²².

Prawdopodobieństwo życia w biedzie rośnie wraz z pojawieniem się kolejnych dzieci w rodzinie. O ile dla małżeństw²³ z 1 dzieckiem stopa ubóstwa skrajnego wyniosła w 2021 r. 0,8%, a z 2 dzieci – 1,8%, to w przypadku rodzin posiadających 3 i więcej dzieci jej wartość kształtowała się na poziomie 6,2%²⁴.

W świetle powyższych danych nie jest zaskoczeniem występowanie związku pomiędzy zagrożeniem ubóstwem a wiekiem. Rzeczywiście, częściej występuje ono wśród dzieci i młodzieży niż dorosłych. W 2021 r. zasięg skrajnego ubóstwa wśród osób poniżej 18 r.ż. wyniósł 4,8%, wobec 4,3% w przypadku osób w wieku 18-64 lat i 3,4% dla seniorów w wieku 65 i więcej lat²⁵. Mimo, iż w Polsce ubóstwo częściej dotyczy ludzi młodych, to należy pamiętać o trudnej sytuacji części osób starszych, których dotyczą związane z wiekiem choroby wymagające leczenia pochłaniającego znaczną część dochodów²⁶.

Obecność w rodzinie osób niepełnosprawnych to kolejny czynnik zwiększający ryzyko popadnięcia w ubóstwo. Stopa ubóstwa skrajnego wśród osób w gospodarstwach domowych z co najmniej jedną osobą niepełnosprawną wyniosła w 2021 r. 6,7%. W najtrudniejszym położeniu znajdowały się rodziny, w których to głowa gospodarstwa domowego była osobą niepełnosprawną. W tego rodzaju gospodarstwach stopa ubóstwa skrajnego wyniosła 6,7%. Dla porównania, w rodzinach bez osób niepełnosprawnych wskaźnik ten wyniósł 3,8%, natomiast w gospodarstwach domowych z przynajmniej 1 dzieckiem do lat 16 posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności stopa ubóstwa wyniosła 4,4%²⁷.

Ogólnie rzecz biorąc zagrożenie wszystkimi rodzajami ubóstwa jest znacznie wyższe na wsi niż w miastach, choć zasada ta wydaje się nie dotyczyć województwa śląskiego. W 2021 r. w całym kraju wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym na obszarach wiejskich był czterokrotnie wyższy niż w miastach i wyniósł 7,8%. W tych ostatnich jego wartość kształtowała się na poziomie 2,0% i była silnie związana z ich wielkością – daje się zauważyć tendencja, według której im miejscowość mniejsza, tym poziom ubóstwa skrajnego większy²⁸. Mimo, iż zagrożenie ubóstwem było i jest znacznie wyższe na wsi,

²¹ Głowa gospodarstwa domowego (określana w badaniu budżetów gospodarstw domowych jako osoba odniesienia) to osoba, która ukończyła 16 lat i osiąga stały w dłuższym okresie czasu, najwyższy dochód spośród wszystkich członków gospodarstwa domowego. Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r.”*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2021-roku>, 14,9.html [odczyt: 19.07. 2022 r.], s. 6.

²² Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r. ...*, op. cit., s. 7.

²³ W grupie małżeństw zostały uwzględnione także związki nieformalne.

²⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r.” ...*, op. cit., s. 4.

²⁵ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r. ...*, op. cit., s. 7.

²⁶ E. Tarkowska, *Oblicza polskiej biedy...*, op. cit., s. 4.

²⁷ ²⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r.” ...*, op. cit., s. 5.

²⁸ Ibidem, s. 6.

trzeba pamiętać, iż w miastach, także tych największych i najbardziej rozwiniętych, znajdują się dzielnice biedy, zdegradowane obszary oraz miejsca, które pilnie wymagają zintegrowanych działań rewitalizacyjnych.

2.3. Skutki życia w ubóstwie

Zjawisko ubóstwa powoduje wiele negatywnych, wzajemnie ze sobą powiązanych, skutków odczuwanych zarówno przez poszczególne jednostki i rodziny, jak i całe społeczeństwa. Bieda przyczynia się do ograniczenia dostępu do wielu usług społecznych, w szczególności zdrowotnych, edukacyjnych, kulturalnych, sportowych oraz do sfery wypoczynku i rekreacji. Na życie poszczególnych jednostek znacząco wpływa fakt urodzenia się i wychowania w konkretnych rodzinach, zajmujących określone pozycje społeczne. Status osoby ubogiej często przekazywany jest z pokolenia na pokolenie w ramach mechanizmu zwanego „dziedziczeniem biedy”. Dlatego też osoby pochodzące z rodzin dotkniętych ubóstwem znacznie częściej niż inne są narażone na życie w biedzie.

Ubóstwo powoduje poczucie niesprawiedliwości społecznej, obniżenia własnej wartości, odczucie deprivacji oraz niemożności zaspokojenia potrzeb życiowych²⁹. Życie w biedzie często prowadzi do uzależnienia od substancji psychoaktywnych, które stanowią swego rodzaju ucieczkę od występujących problemów³⁰. Te z kolei przyczyniają się do wyzwolenia przemocy, której ofiarami padają zazwyczaj kobiety i dzieci³¹.

Zjawisko ubóstwa jest groźne również dla życia rodzinnego. Jego skutkiem może być występowanie konfliktów wewnątrzrodzinnych. Mogą one skutkować problemami wychowawczymi, a nawet doprowadzić do rozbitcia rodziny³². Niski status materialny ma niebagatelny wpływ na kondycję psychiczną rodziców i dzieci. Prowadzi on nie tylko do alkoholizmu, narkomanii czy też niewłaściwego traktowania członków rodziny, ale również niechęci do pracy oraz zaniedbywania obowiązków domowych i rodzinnych³³. Brak poczucia bezpieczeństwa materialnego burzy relacje pomiędzy pokoleniami. Rodzice, nie mogąc sprostać oczekiwaniom konsumpcyjnym potomstwa, doświadczają poczucia winy i bezradności. Z kolei w dzieciach bezskuteczność i bezradność rodziców budzi poczucie żalu³⁴.

Dla wielu rodziców jedynym wyjściem z trudnej sytuacji materialnej jest przemieszczenie się do miejsca zapewniającego większe możliwości - w kraju lub poza jego granicami. Tego rodzaju wyjazdy ojca i/lub matki z jednej strony z reguły poprawiają sytuację materialną rodziny, z drugiej jednak destabilizują jej

²⁹ G. Cęcelek, *Pauperyzacja rodziny a zagrożenie dziecka wykluczeniem społecznym*, w: *Mazowieckie Studia Humanistyczne*, 12/1 2008, <http://bazhum.pl/bib/article/249351/> [odczyt: 19.07.2022 r.], s. 218-219.

³⁰ I. Kumor, *Ubóstwo – ujęcie teoretyczne*, w: *Edukacja Humanistyczna*, nr 1 (24), Szczecin 2011 r., [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Edukacja_Humanistyczna/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_\(24\)/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_\(24\)-s101-110/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_\(24\)-s101-110.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Edukacja_Humanistyczna/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_(24)/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_(24)-s101-110/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_(24)-s101-110.pdf) [odczyt: 19.07.2022 r.], s. 108.

³¹ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia i ubóstwa w życiu rodzin*, w: *Journal of Modern Science*, 2/2014 vol. 21, <http://www.jomswsge.com/Skutki-bezrobocia-i-ubostwa-w-zyciu-rodzin,83597,0,1.html> [odczyt: 19.07.2022 r.], s. 70.

³² I. Kumor, *Ubóstwo...*, op. cit., s. 108.

³³ Ibidem, s. 109.

³⁴ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 68.

funkcjonowanie. Powodują one zmiany w sferze emocjonalnej, oziębienie i osłabienie więzi łączących członków rodziny, gdyż pozostaje ona całością jedynie formalnie. Osoba emigrująca stopniowo schodzi na margines życia najbliższych, a dzieci stają się swego rodzaju sierotami. Brak udziału rodzica w procesie wychowania i socjalizacji dziecka ujemnie odbija się na jego rozwoju³⁵. Najpoważniejszą konsekwencją dla najmłodszych członków rodziny jest zachwianie lub nawet utrata poczucia bezpieczeństwa oraz zaburzenie naturalnego procesu wchodzenia w życie społeczne. Do niekorzystnych skutków emigracji należy też zaliczyć rozpad rodzin wielopokoleniowych. Konsekwencje związane z nieobecnością emigrantów to przede wszystkim stopniowe wygasanie poczucia wspólnoty w rodzinie poszerzonej. A gdy nowe pokolenie rodzi się za granicą, dystans pogłębia brak znajomości języka³⁶.

Doświadczenie ubóstwa negatywnie wpływa na podejmowanie decyzji dotyczących zawarcia małżeństwa. Młodzi ludzie odkładają ją w czasie, a nierzadko w ogóle rezygnują z założenia rodziny. Z kolei małżonkowie dysponujący niskim dochodem, niechętnie decydują się na posiadanie potomstwa lub świadomie odkładają urodzenie dziecka, zwłaszcza kolejnego³⁷. Decyzje te w połączeniu ze zjawiskiem migracji, powielane w masowej skali, przyczyniają się do wzmocnienia zjawiska depopulacji i zaburzenia struktury demograficznej (starzenie się populacji).

Skutki biedy nie dotyczą jedynie jednostek lub rodzin nią doświadczonych, ale również - zwłaszcza w sytuacji jej trwałości i pokaźnego zasięgu – reszty społeczeństwa, w tym jego dobrze sytuowanej części³⁸. Ubóstwo szerokich grup ludności przyczynia się do obniżenia popytu i produkcji oraz opóźnienia rozwoju gospodarczego. Jednym ze skutków ubóstwa jest degradacja całych obszarów, czego przykładem mogą być zaniedbane budynki oraz urządzenia infrastruktury społecznej.

Powstające skupiska ludzi ubogich sprzyjają rozszerzaniu się niepożądanych zjawisk społecznych³⁹. Brak środków do życia stwarza pokusy, a w skrajnych przypadkach popycha do decyzji popełnienia przestępstw gospodarczych, napadów, kradzieży, rozbojów czy też prostytucji⁴⁰. Osobom biednym często nie wystarcza na bieżące opłaty związane z użytkowaniem zajmowanego lokalu mieszkalnego, co prowadzi do odcięcia mediów, a w skrajnych przypadkach nawet do eksmisji⁴¹. W ten sposób ubóstwo przyczynia się do wzrostu poziomu bezdomności.

Niewystarczający poziom środków materialnych powoduje skupienie się wyłącznie na zaspokajaniu najbardziej elementarnych potrzeb, wymuszając oszczędzanie na wszystkim, również na jedzeniu, ubraniu i ochronie zdrowia. To z kolei prowadzi do pogorszenia się stanu zdrowia psychicznego i fizycznego⁴². Tkwienie w ubóstwie z biegiem czasu może prowadzić do kompleksu niższości, stanów

³⁵ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 70.

³⁶ Ibidem, s. 71.

³⁷ Ibidem, s. 69.

³⁸ A. Pollok, *Metody analizy ekonomicznej zjawiska ubóstwa*, w: *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, rok LXIV – zeszyt 4 – 2002,

http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/7100/1/10_Artur_Pollok_Metody%20analizy%20ekonomicznej%20zjawiska%20ub%C3%B3stwa_149-171.pdf [odczyt: 19.07.2022 r.], s. 169.

³⁹ I. Kumor, *Ubóstwo...*, op. cit., s. 108.

⁴⁰ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 70.

⁴¹ Ibidem, s. 67.

⁴² I. Kumor, *Ubóstwo...*, op. cit., s. 109.

lękowych, depresji oraz psychoz. Ponadto osoby ubogie nie zawsze są w stanie zaspokoić swoje potrzeby zdrowotne i realizować wskazania medyczne. Często rezygnują z wykupywania leków lub wybierają tylko niektóre z nich, co może prowadzić do pojawiania się chorób przewlekłych⁴³. W przypadku dzieci negatywne skutki zdrowotne ubóstwa związane są z niską wagą urodzenia oraz ryzykiem przedwczesnej śmierci (zgony niemowląt)⁴⁴. Dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem rozwijają się wolniej od rówieśników, są mniej odporne na infekcje i choroby⁴⁵. Ponadto wśród dzieci pochodzących z rodzin ubogich częściej notuje się przypadki samobójstw⁴⁶.

Ubóstwo przyczynia się do minimalizacji zaspokajania potrzeb społecznych, kulturalnych, rekreacyjnych oraz edukacyjnych. Osoby nisko sytuowane skupiają się prawie wyłącznie na potrzebach najbardziej elementarnych, do których powyższe nie należą⁴⁷. Rodziny ubogie nierzadko doświadczają syndromu zamknięcia się w sobie – nie mając środków na uczestnictwo w życiu społecznym i towarzyskim zrywają kontakty ze znajomymi i zamykają się w kręgu rodzinnym. Ubogie dzieci borykają się z ciągłym poczuciem wstydu wobec rówieśników z bogatszych rodzin. W efekcie zdarza się, że nie chcą uczestniczyć w dodatkowych zajęciach, wycieczkach czy koloniach, nawet jeśli są one finansowane przez pomoc społeczną czy też organizacje pozarządowe⁴⁸.

Dzieci z rodzin ubogich od najwcześniejszych lat wychowywane są w biedzie i przyzwyczajane do niej⁴⁹. Ponadto rodzina zmagająca się z problemem ubóstwa, które dotyka wszystkich obszarów jej codziennego życia, nie jest w stanie zapewnić dziecku prawidłowych warunków do nauki⁵⁰. Dzieci ze środowisk o niskim statusie ekonomicznym rzadziej niż inne uczęszczają do przedszkoli⁵¹. Kiedy już zaczną obowiązkową edukację, już na samym początku bywają odrzucane przez rówieśników z powodu nieodpowiedniego ubrania, braku przyborów szkolnych, zabawek, gorszej higieny czy też braku śniadań. Jeśli nie otrzymują pomocy rodziców i nie mają warunków do odrabiania lekcji, często już na wstępie dostają gorsze oceny, co z kolei pociąga za sobą niechęć nauczycieli. W wyniku tego podwójnego odrzucenia dzieci takie szybko odwracają się od szkoły, opuszczają zajęcia, powtarzają klasy i w konsekwencji zdarza się, że całkowicie wypadają z systemu edukacji. Ten zamknięty krąg prowadzi do replikacji braku wykształcenia w kolejnym pokoleniu, co z kolei przekłada się na trudności w znalezieniu dobrze płatnej pracy i wyjściu z biedy⁵². Pozostawanie w kręgu ubóstwa prowadzi do

⁴³ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 67.

⁴⁴ E. Subocz, *Rola wczesnej edukacji i opieki w ograniczaniu skutków ubóstwa wśród dzieci*, w: *Problemy Wczesnej Edukacji*, 3(38)/2017, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-c642b5b7-6dc2-4996-b9e8-a1377f828ed8> [odczyt: 20.07.2022 r.], s. 22.

⁴⁵ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 67.

⁴⁶ S. Wójcik, *Ubóstwo dzieci*, w: *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(1) 2017, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-b782e25c-f457-4aee-bf7c-ae24b0aed6e8?q=bwmeta1.element.desklight-160a6fb7-6c41-424b-a00e-dd78622e1258;0&qt=CHILDREN-STATELESS> [odczyt: 20.07.2022 r.], s. 28.

⁴⁷ G. Cęcelek, *Pauperyzacja rodziny...*, op. cit., s. 219-220.

⁴⁸ S. Wójcik, *Ubóstwo dzieci...*, op. cit., s. 28.

⁴⁹ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 73.

⁵⁰ G. Cęcelek, *Pauperyzacja rodziny...*, op. cit., s. 219-220.

⁵¹ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 71.

⁵² S. Wójcik, *Ubóstwo dzieci...*, op. cit., s. 28.

wykluczenia społecznego i marginalizacji społecznej. Stają się one dziedzictwem następnego pokolenia⁵³. W ten sposób tworzy się spirala nędzy.

Oczywiście wyżej zarysowane zjawiska nie mają charakteru bezwzględnych prawidłowości. Nie można zapominać, że zarówno w przeszłości, jak i obecnie w wielu nisko sytuowanych rodzinach przekazywane są odpowiednie wzorce moralne, etyczne, ceni się wiedzę i dorobek kulturowy, a wychowywane w nich dzieci zdobywają wykształcenie i wyrastają na wartościowych członków społeczeństwa.

Rozwój dziecka w rodzinach biednych bywa zaburzony, ale trzeba pamiętać, że dzieje się tak również w rodzinach bogatych. W obecnych czasach – komercji i konsumpcji – zauważa się syndrom bogatego dziecka, otaczanego przez rodziców wieloma rzeczami materialnymi, przywilejami, które ma praktycznie nieograniczony dostęp do różnorodnych zajęć i zabaw. Jednak rodziny dobrze sytuowane finansowo także mogą posiadać poważne deficyty: brak odpowiednich zasad, miłości i czasu poświęcanego dla rodziny. Dziecko wychowywane w takich rodzinach może charakteryzować się skoncentrowaniem na sobie, wyniosłym zachowaniem, szybkim znudzeniem w zabawie czy brakiem wytrwałości w osiąganiu celu. Wiele zatem zależy od rodziców, które dla dzieci są osobami znaczącymi. Ich odpowiednie postawy pozwalają na zachowanie zdrowego dystansu do rzeczy materialnych. W kształtowaniu właściwych postaw dzieci pochodzących z zamożnych rodzin pierwszoplanową rolę odgrywa dzielenie się posiadanymi dobrami z osobami gorzej sytuowanymi pod względem materialnym⁵⁴.

Brak wystarczająco dużych dochodów powoduje konieczność ich uzupełniania świadczeniami z pomocy społecznej. Ze sprawozdań Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej *MRiPS-03* wynika, że w 2021 r. ubóstwo było głównym powodem przyznawania pomocy społecznej zarówno w całej Polsce, jak i w województwie śląskim. Osoby w rodzinach objętych pomocą z tego tytułu stanowiły 1,9% ludności Polski oraz 1,2% mieszkańców województwa śląskiego⁵⁵. Długotrwałe korzystanie z pomocy przyczynia się do powstawania postaw roszczeniowych wobec państwa, samorządów i organizacji pozarządowych⁵⁶.

Ubóstwo oprócz aktualnych problemów powoduje również negatywne zjawiska, które będą odczuwane w przyszłości. Przykładem może być tutaj wykonywanie niskopłatnej pracy, która skutkować będzie niskimi emeryturami. Z kolei praca w tzw. „szarej strefie” całkowicie pozbawi prawa do tego rodzaju świadczenia. Osoby wykonujące taką pracę zasilą najliczniejszą kategorię społeczno-ekonomiczną żyjącą w ubóstwie - utrzymujących się z tzw. niezarobkowych źródeł utrzymania innych niż renty i emerytury, czyli ze świadczeń społecznych⁵⁷.

Ubóstwo ogranicza „przepustowość” zdolności poznawczych - nie wpływa na zdolności i możliwości jako takie, ale na zakres, w jakim osoby ubogie są w stanie je wykorzystać. Troski związane z koniecznością

⁵³ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 73.

⁵⁴ Zdaniem socjolog, prof. K. Szafraniec z UMK w Toruniu, gloryfikujemy dziś tylko jeden styl życia, w którym liczą się pieniądze, prestiż i skrupulatnie zaplanowana inwestycja edukacyjna. Termin „syndrom *Rich Kids*” wprowadził dr Ralph Minear (<http://www.askdrbrent.com/articles2.php?cat=229>), a zjawisko zostało opisane w książce Jessie H. O'Neil *The Golden Ghetto: The psychology of Affluence* (Złote getto: psychologia affluency).

⁵⁵ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03* za 2021 r., [odczyt: 20.07.2022 r.].

⁵⁶ G. Cęcelek, *Pauperyzacja rodziny...*, op. cit., s. 218-219.

⁵⁷ E. Tarkowska, *Oblicza polskiej biedy...*, op. cit., s. 6.

zaspokojenia podstawowych potrzeb dnia codziennego pochłaniają zdolności poznawcze w taki sposób, jak korzystanie z telefonu w czasie jazdy samochodem ogranicza naszą koncentrację. Poczucie niedostatku zmniejsza zdolność koncentracji, logicznego myślenia, zapamiętywania i przetwarzania informacji, porównywania różnych opcji, rozwiązywania nowych problemów, a także samokontroli. Tym można wytłumaczyć m.in. popularność tzw. „chwilówek”, nieprzemyślanych zakupów, zaniedbywanie zdrowia, edukacji czy brak zainteresowania programami wsparcia⁵⁸.

Nie oznacza to, że osoby ubogie z natury są mniej racjonalne czy mniej odpowiedzialne. To kontekst wpływa na mniejszą lub większą racjonalność podejmowanych decyzji i zachowań. Niedostatek stwarza zatem kontekst, w którym podejmowanie oczywistych i racjonalnych decyzji jest dużo bardziej utrudnione. Koncentrowanie się na doskwierających brakach „tu i teraz” ogranicza aspiracje i utrudnia wykorzystanie pojawiających się możliwości. Osoby ubogie unikają podejmowania ryzyka z obawy przed utratą minimalnych, ale jednak pewnych zasobów. To z kolei może tłumaczyć duże dysproporcje między dążeniami osób ubogich, a oczekiwaniami co do ich sytuacji w przyszłości. Osoby takie najczęściej nie wierzą w możliwość zmiany na lepsze. Potrzebują zatem nie tylko materialnego, ale także moralnego wsparcia osób z zewnątrz, które pomoże im zaplanować i zrealizować możliwe do wykonania kroki, np. podniesienie kwalifikacji czy też znalezienie pracy⁵⁹.

3. Ubóstwo w Europie i w Polsce

Według szacunków Eurostatu, pochodzących z Europejskiego badania dochodów i warunków życia (*EU-SILC*) wynika, że w 2020 r. zagrożonych ubóstwem było 17,1% obywateli Unii Europejskiej (w 2019 r. wartość ta wynosiła 16,8%). Oznacza to, że ich dochody, po uwzględnieniu transferów społecznych, kształtowały się poniżej granicy ubóstwa. Najwyższe wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem zanotowano w Bułgarii (23,8%), w Rumunii (23,4%) oraz na Litwie (21,6%), a najniższe w Czechach (9,5%), Słowacji (11,4%) oraz w Danii (12,1%). W Polsce zagrożonych ubóstwem było 14,8% ludności⁶⁰. Dla porównania w 2019 r. wartość ta wynosiła 15,4%⁶¹.

Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej w *Krajowym programie Reform 2022/2023* podkreśliła, iż Polska w świetle 165 państw poddanych ocenie w ramach realizacji 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju *Agendy 2030*, zajęła wysokie 15 miejsce z wynikiem 80,2 % poziomu realizacji. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż Polska osiągnęła najlepsze wyniki w zakresie realizacji m.in. SDG 1 tj. wyeliminowania ubóstwa, natomiast w zakresie większości celów notuje postępy⁶². Wobec powyższego można zaobserwować

⁵⁸ Polski Instytut Ekonomiczny, *Tygodnik Gospodarczy PIE*, 34/2020, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2020/08/Tygodnik-Gospodarczy-PIE_34-2020.pdf [odczyt: 20.07.2022 r.], s. 2.

⁵⁹ Ibidem, s. 2.

⁶⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Dochody i warunki życia ludności Polski – raport z badania EU-SILC 2020*, Warszawa, 2022 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/dochody-i-warunki-zycia-ludnosci-polski-raport-z-badania-eu-silc-2020,6,14.html> [odczyt 20.07.2022 r.], s. 51.

⁶¹ Główny Urząd Statystyczny, *Dochody i warunki życia ludności Polski – raport z badania EU-SILC 2019*, Warszawa, 2020 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/dochody-i-warunki-zycia-ludnosci-polski-raport-z-badania-eu-silc-2019,6,13.html> [odczyt 20.07.2022 r.], s. 151.

⁶² Rzeczypospolita Polska, *Krajowy Program Reform 2022/2023* przyjęty przez Radę Ministrów 26 kwietnia 2022 r., <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/krajowy-program-reform> [odczyt: 20.07.2022 r.], s. 73.

systematyczną poprawę sytuacji materialnej gospodarstw domowych. W 2022 r. korzystnej zmianie uległa szczególnie sytuacja materialna osób starszych, co było spowodowane waloryzacją rent i emerytur, w ramach której najniższa emerytura i renta z tytułu całkowitej niezdolności do pracy oraz renta rodzinna, zostały podwyższone do kwoty 1 338,44 zł brutto, tj. wzrosły o 87,56 zł w stosunku do 2021 r. Ponadto od 2019 r. wypłacane są dodatkowe świadczenia tzw. 13 i 14 emerytury⁶³.

Zgodnie z danymi GUS w 2021 r. w Polsce udział osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej minimum egzystencji kształtował się na poziomie 4,2% (w 2020 roku – 5,2%). Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wyniósł 12,0% (w 2020 roku – 11,8%). Poniżej ustawowej granicy ubóstwa żyło 6,5% (w 2020 roku - 9,1%) osób w gospodarstwach domowych⁶⁴.

W 2020 roku nastąpił wzrost ubóstwa skrajnego o 1 p. proc. w porównaniu z 2019 r., a zarazem pogorszenie się sytuacji materialnej części gospodarstw domowych m.in. z powodu ograniczenia (a często nawet zamrożenia) działalności wielu branż gospodarki ze względu na pandemię COVID – 19⁶⁵. Po nieznacznym wzroście poziomu ubóstwa z jakim mieliśmy do czynienia w 2020 roku, w 2021 r. zanotowano ponowny spadek odsetka osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej granicy minimum egzystencji oraz ustawowej (o 1 p. proc). W przypadku ubóstwa skrajnego największy spadek jego poziomu zanotowano wśród gospodarstw domowych zamieszkujących na wsiach (spadek o 1,7 p. proc.) oraz w miastach liczących poniżej 20 tys. ludności (spadek o 1,3 p. proc.)⁶⁶.

Poziom ubóstwa można również ocenić z perspektywy badań prowadzonych metodą sondażową. W dniach 28.03.2022 r. – 07.04.2022 r. CBOS przeprowadził badanie *Aktualne problemy i wydarzenia*⁶⁷. Na postrzeganie sytuacji społeczno-ekonomicznej w Polsce w ostatnich miesiącach w dużym stopniu wpłynęła inflacja, która w kwietniu 2022 r. osiągnęła poziom 12,3%, osiągając najwyższy wynik od 1998 roku (dla porównania w marcu 2021 r. inflacja wynosiła 3,2%). W ciągu ostatniego roku oceny poziomu życia zmieniły się tylko w niewielkim stopniu, natomiast wyraźne zmiany widoczne są w dłuższej perspektywie. Odpowiedzi „Żyjemy bardzo biednie – nie starcza mi (nam) nawet na podstawowe potrzeby” udzielił 1% respondentów, natomiast „Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować” wskazało 14% pytanym⁶⁸, a więc tak samo jak rok wcześniej. Wyniki badań CBOS wskazują, że pod względem sytuacji materialnej polskich gospodarstw domowych ostatnie lata należały do najlepszych w historii III Rzeczypospolitej. Na początku lat 90. większość badanych deklarowała, że żyje skromnie lub biednie, a zadowolonych ze swojej sytuacji finansowej było bardzo

⁶³ Rzeczypospolita Polska, *Krajowy Program Reform 2022/2023* przyjęty przez Radę Ministrów 26 kwietnia 2022 r., <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/krajowy-program-reform> [odczyt: 20.07.2022 r.], s. 73.

⁶⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnałnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r.”*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2021-roku,14,9.html> [odczyt: 20.07.2022 r.], s. 3.

⁶⁵ Rzeczypospolita Polska, *Krajowy Program Reform 2022/2023...*, op. cit., s. 73.

⁶⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnałnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r.”...*, op. cit., s. 6.

⁶⁷ Centrum Badania Opinii Społecznej, Komunikat z badań nr 67/2022, *Oceny sytuacji finansowej gospodarstw domowych*, maj 2022 r., s. 1. Badanie *Aktualne problemy i wydarzenia* przeprowadzono w dniach 28.03.2022 – 07.04.2022 roku na liczącej 1030 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_067_22.PDF [odczyt: 20.07.2022 r.].

⁶⁸ Ibidem, s. 2.

niewielu (w 1993 roku zaledwie 3%). W kolejnych latach mniej lub bardziej systematycznie przybywało zadowolonych, a ubywało niezadowolonych. Dynamiczną poprawę własnego położenia materialnego można było zaobserwować w latach 2004-2008 oraz 2014-2019. Warto podkreślić, że od roku 2014 do 2019 systematycznie wzrastał odsetek osób zadowolonych ze swojego poziomu życia. Niestety wraz z nadejściem pandemii COVID-19 w 2020 r. ten pozytywny trend został zatrzymany⁶⁹.

W 2020 roku zanotowano 2,5% spadek PKB, jednak już w 2021 roku produkt krajowy brutto Polski wzrósł o 5,7%. Od tego czasu można było również zaobserwować inne pozytywne zjawiska - w IV kwartale 2021 r. wskaźnik zatrudnienia w naszym kraju, w grupie wiekowej 15-64 lata utrzymał rekordowy poziom tj. 71%, a w styczniu 2022 r. zharmonizowana stopa bezrobocia wyniosła 2,8%⁷⁰.

Zauważalny wzrost gospodarczy w 2021 r. nie przełożył się jednak w wyraźny sposób na poziom życia Polaków. Według badania CBOS w okresie od marca 2021 r. do kwietnia 2022 r. nie doszło do istotnych zmian w sposobie gospodarowania domowymi finansami. Wzrosły natomiast obawy dotyczące przyszłości. W kwietniu 2022 roku ze spokojem patrzyło w przyszłość 24% dorosłych Polaków. Największa grupa, licząca 45%, nie bała się wprawdzie biedy, ale martwiła się, że ich sytuacja może się pogorszyć. 30% ankietowanych obawiała się biedy, w tym 25% miało nadzieję, że jakoś sobie poradzi, a 5% odczuwało w tym względzie bezradność. Jak dotąd, najniższy poziom obaw i zarazem najwyższy odsetek całkowicie spokojnych o swoją sytuację ekonomiczną zanotowano w 2019 r. W późniejszym okresie poziom obaw sukcesywnie wzrastał i w 2022 roku osiągnął poziom podobny do tego z 2016 roku⁷¹.

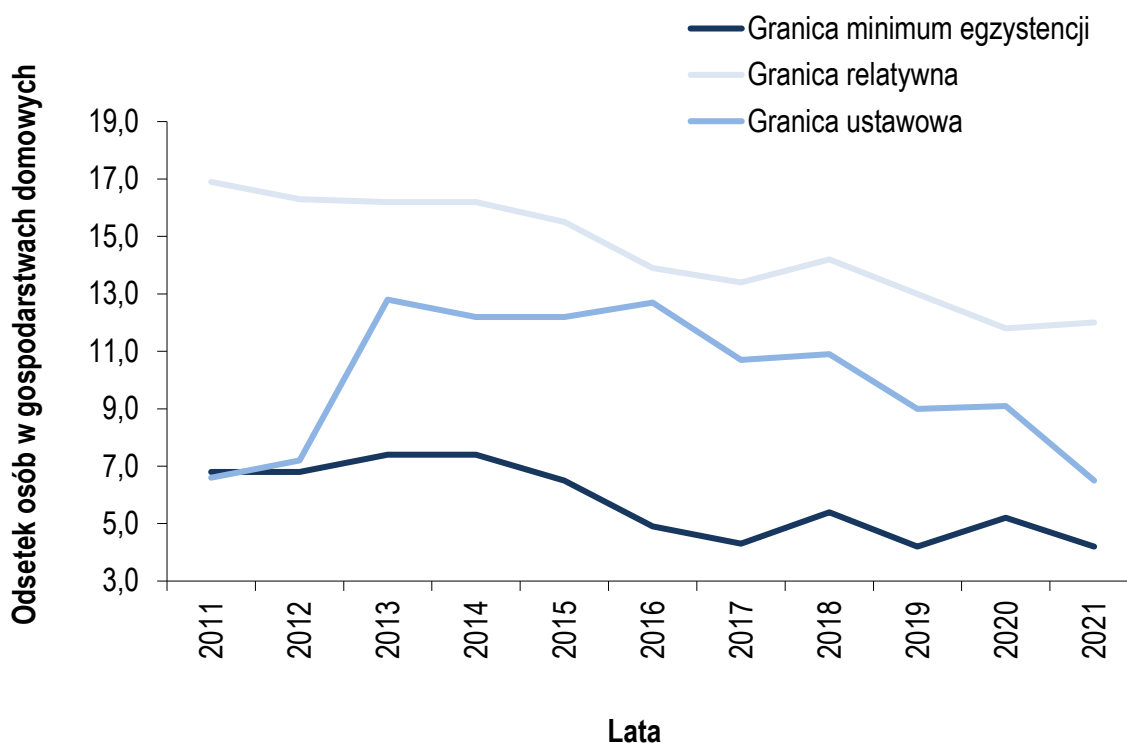
Należy mieć na uwadze, iż przez ostatnie lata egzystowaliśmy w okresie pandemii, a obecnie żyjemy w czasach działań zbrojnych na Ukrainie, gwałtownego napływu uchodźców do naszego kraju oraz wzrostu inflacji (objawiającej się podwyżkami cen żywności, opału, gazu, prądu, paliwa itp.), które mają negatywny wpływ na poziom życia Polaków i mogą doprowadzić do ubóstwa kolejne tysiące ludzi. W późniejszych latach wraz z publikacją wyników badań, w tym Głównego Urzędu Statystycznego oraz Eurostatu powinniśmy uzyskać odpowiedź czy rzeczywiście tak się stanie.

⁶⁹ Centrum Badania Opinii Społecznej, *Komunikat z badań nr 67/2022*, op. cit., s. 5.

⁷⁰ Rzeczypospolita Polska, *Krajowy Program Reform 2022/2023* przyjęty przez Radę Ministrów 26 kwietnia 2022 r., <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/krajowy-program-reform> [odczyt: 20.07.2022 r.], s. 74.

⁷¹ Centrum Badania Opinii Społecznej, *Komunikat z badań nr 67/2022...*, op. cit., s. 4-5.

Wykres 1. Zagrożenie ubóstwem w Polsce w latach 2011-2021 (według przyjętych w danym roku granic ubóstwa*).

* Odsetek osób w gospodarstwach domowych zagrożonych ubóstwem wg rodzajów granic ubóstwa.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r.*, Informacje sygnałne, 30.06.2022 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2021-roku,14,9.html> [odczyt: 20.07.2022 r.], s. 3.

4. Ubóstwo w województwie śląskim

4.1. Śląskie na tle innych województw

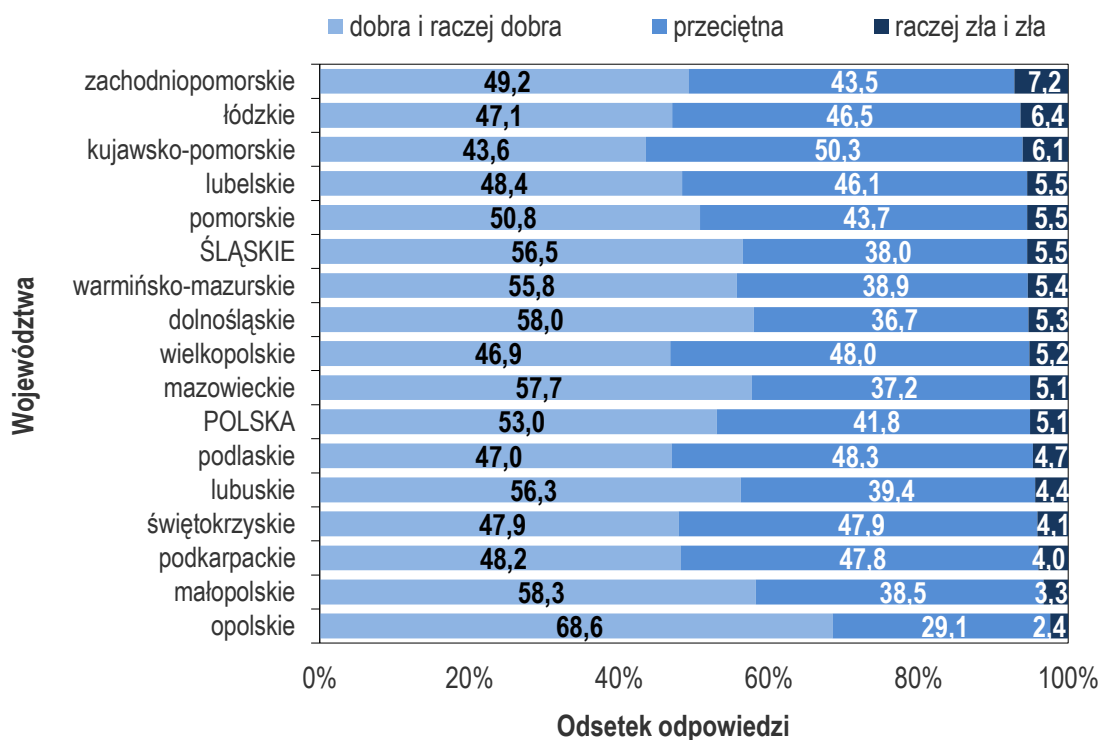
W zakresie informacji nt. ubóstwa w poszczególnych województwach dysponujemy dwoma rodzajami danych. Główny Urząd Statystyczny publikuje informacje dotyczące subiektywnej oceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych oraz liczby osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego czyli tzw. ustawowej granicy ubóstwa.

Biorąc pod uwagę subiektywną ocenę sytuacji materialnej gospodarstw domowych można stwierdzić, że najgorzej oceniali ją (połączone odpowiedzi „raczej zła” i „zła”) mieszkańcy województw: zachodniopomorskiego (7,2%), łódzkiego (6,4%) oraz kujawsko – pomorskiego (6,1%). Najmniej ocen „raczej zła” i „zła” wskazywali przedstawiciele gospodarstw z województw: opolskiego (2,4%), małopolskiego (3,3%) oraz podkarpackiego (4,0%). Dla województwa śląskiego analogiczna wartość wyniosła 5,5%, natomiast dla całego kraju 5,1%⁷².

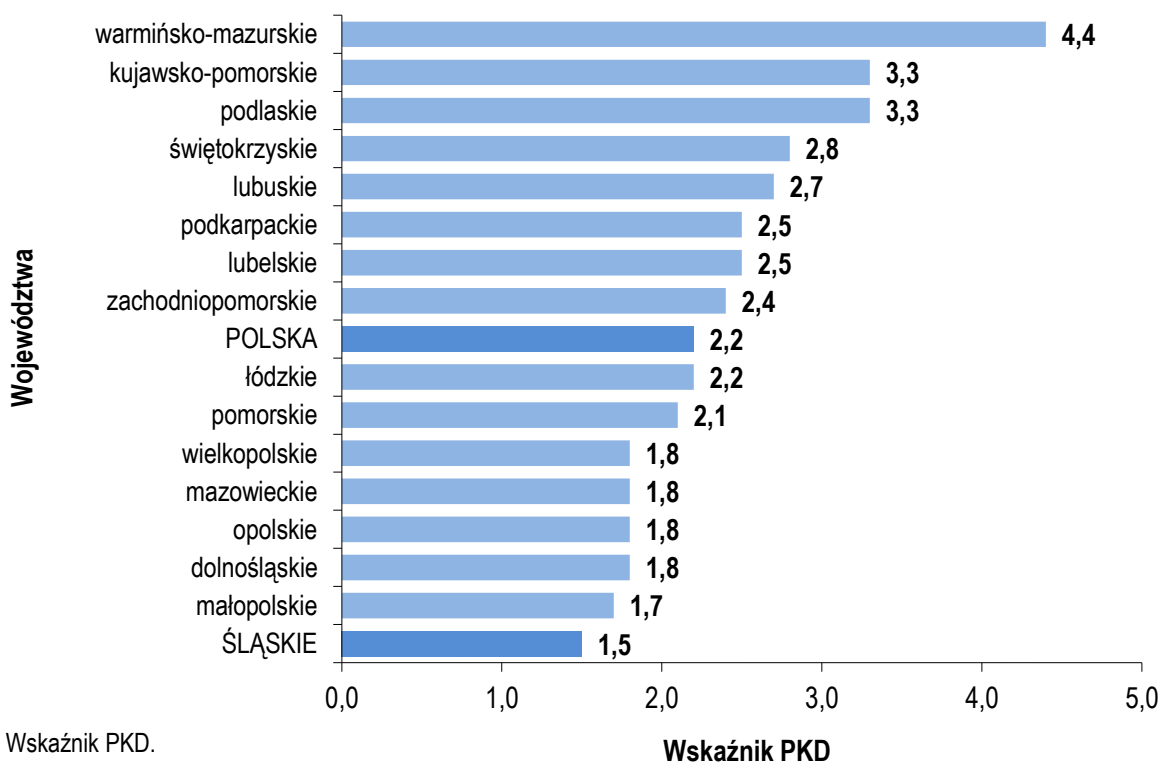
Do uchwycenia sytuacji w zakresie ubóstwa w poszczególnych województwach, powiatach, a nawet gminach można posłużyć się publikowanymi przez Główny Urząd Statystyczny danymi nt. liczby osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego. Liczba ta, odniesiona do ogółu ludności i wyrażona w procentach, została w niniejszym opracowaniu nazwana wskaźnikiem PKD. Przy interpretacji tego wskaźnika należy jednak być świadomym jego ograniczeń wynikających z faktu, że nie wszystkie osoby ubogie korzystają z pomocy społecznej.

W 2021 r. najwyższym poziomem wskaźnika PKD charakteryzowały się województwa: warmińsko–mazurskie (4,4%), kujawsko–pomorskie i podlaskie (po 3,3%) oraz województwo świętokrzyskie (2,8%). Województwo śląskie należało do regionów o najniższym wskaźniku PKD, który wyniósł 1,5 % i był niższy o 0,7 p. proc od ww. wskaźnika w Polsce (2,2%). Kolejnymi województwami, które prezentowały najniższy wskaźnik PKD były: województwo małopolskie (1,7%) oraz dolnośląskie, opolskie, mazowieckie i wielkopolskie (po 1,8%).

⁷² Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 24.11.2022 r.].

Wykres 3. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych wg województw w 2021 r.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 24.11.2022 r.].

Wykres 2. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego* jako odsetek ogółu ludności województw w 2021 r.

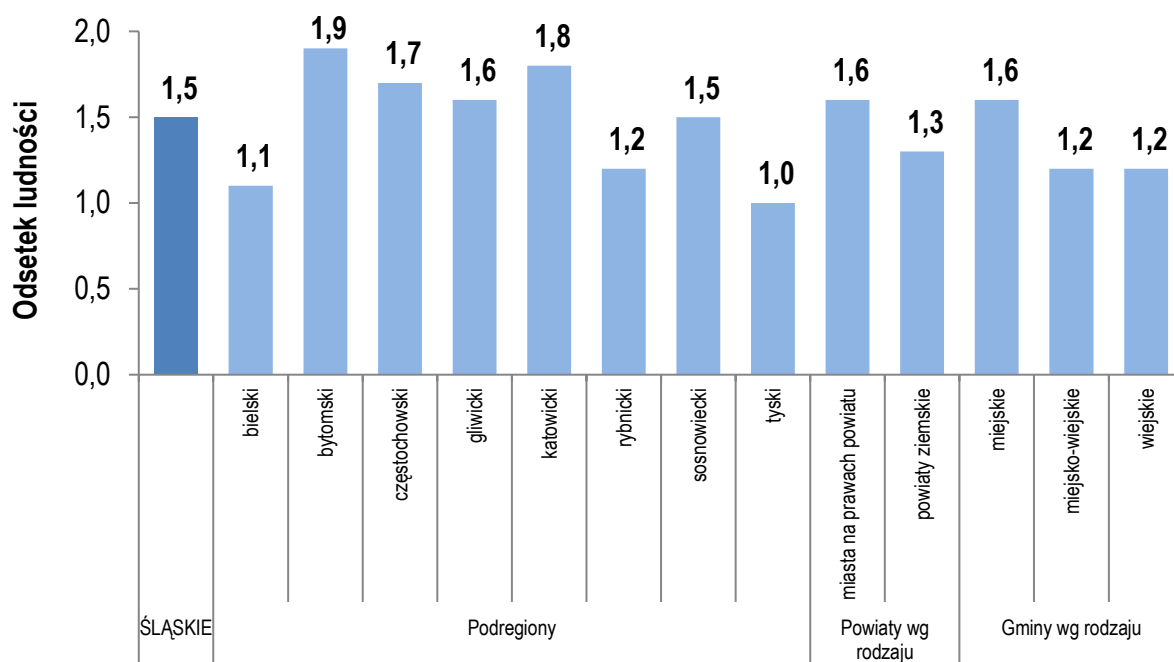
* Wskaźnik PKD.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 24.11.2022 r.].

4.2. Poziom ubóstwa w podregionach, powiatach i gminach

Na poziomie gmin, powiatów i podregionów istnieje niewiele danych pozwalających na mierzenie poziomu ubóstwa. Najbardziej precyzyjnym z nich wydaje się wskaźnik PKD. Analiza jego poziomu wskazuje, że w województwie śląskim, podobnie jak w skali całego kraju, mamy do czynienia z silnym zróżnicowaniem przestrzennym występowania problemu ubóstwa. O ile na całym jego obszarze wskaźnik ten wyniósł w 2021 r. 1,5 %, o tyle w poszczególnych podregionach wahał się w granicach od 1,0% w podregionie tyskim do 1,9% w podregionie bytomskim. W miastach na prawach powiatu był wyższy niż w powiatach ziemskich – 1,6% w stosunku do 1,3%. Rodzaj gminy, a co za tym idzie miejsce zamieszkania (miasto/wieś) także różnicowało wartości analizowanego wskaźnika – w gminach miejskich był on nieco wyższy niż w miejsko-wiejskich i wiejskich.

Wykres 4. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności w województwie śląskim w 2021 r.

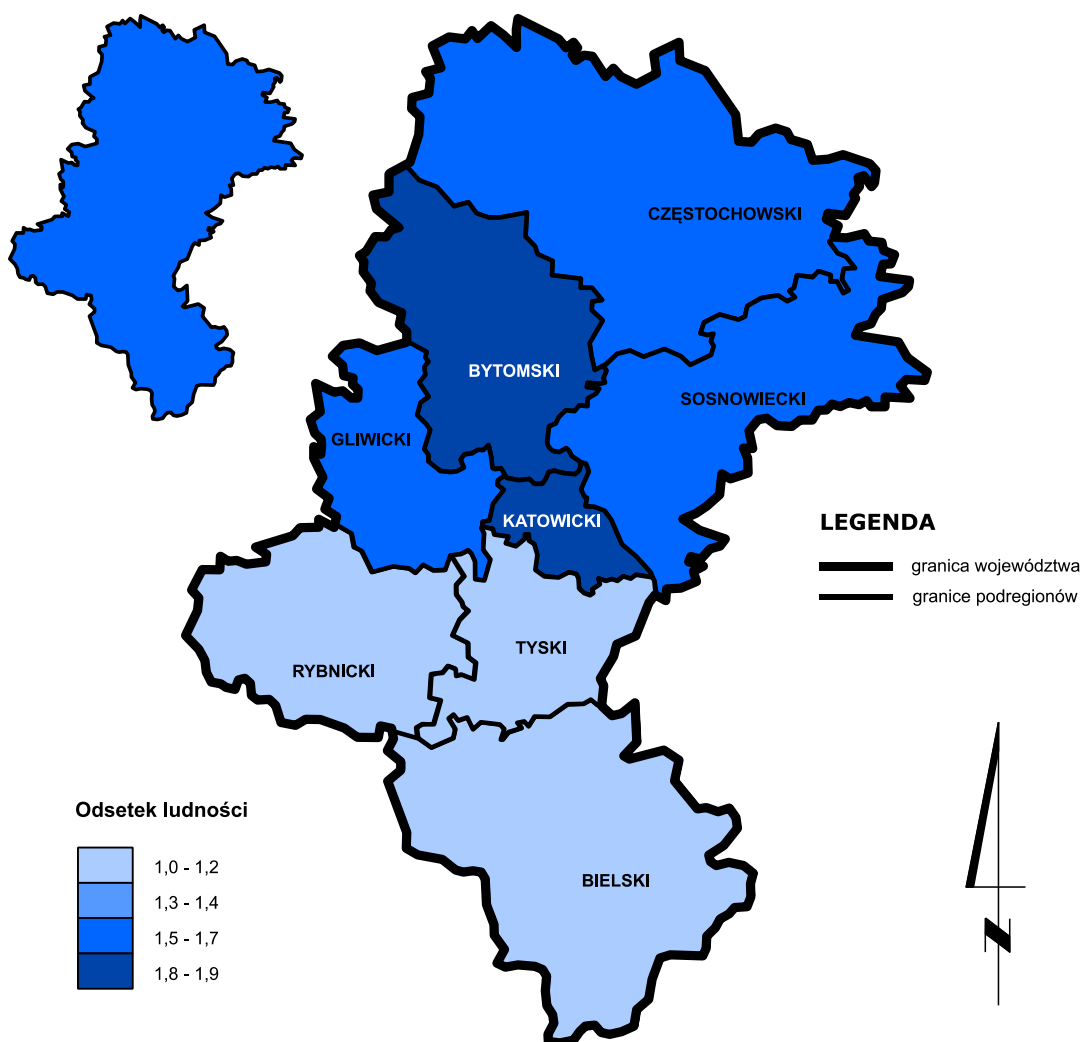
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 24.11.2022 r.].

Poniższa mapa z podziałem województwa śląskiego na podregiony nie tylko potwierdza duże zróżnicowanie poziomu ubóstwa pomiędzy tego rodzaju jednostkami podziału terytorialnego, ale także wskazuje, że dzieli się ono na dwie części: uboższą – północną i bogatszą – południową. Dokładniejsza analiza przestrzenna, uwzględniająca podział na powiaty, pokazuje trzy główne ogniska ubóstwa w województwie śląskim: część północno-wschodnią (powiaty: częstochoowski, m. Częstochowa, myszkowski, zawierciański), część środkową (szczególnie powiaty: m. Siemianowice Śląskie, m. Bytom,

m. Chorzów i m. Zabrze ale także: m. Ruda Śląska, m. Świętochłowice oraz m. Sosnowiec) oraz południowo-wschodnią (powiat żywiecki).

Jeśli chodzi o powiaty województwa śląskiego najwyższy poziom wskaźnika PKD zanotowano w m. Siemianowice Śląskie (3,1%), m. Bytom (2,9%) oraz w m. Zabrze (2,6%), natomiast najniższe w powiecie bielskim i pszczyńskim – po 0,7 %, bieruńsko-lędzińskim i w m. Jaworzno – po 0,8% oraz w powiecie gliwickim i w m. Bielsko-Biała – po 0,9%.

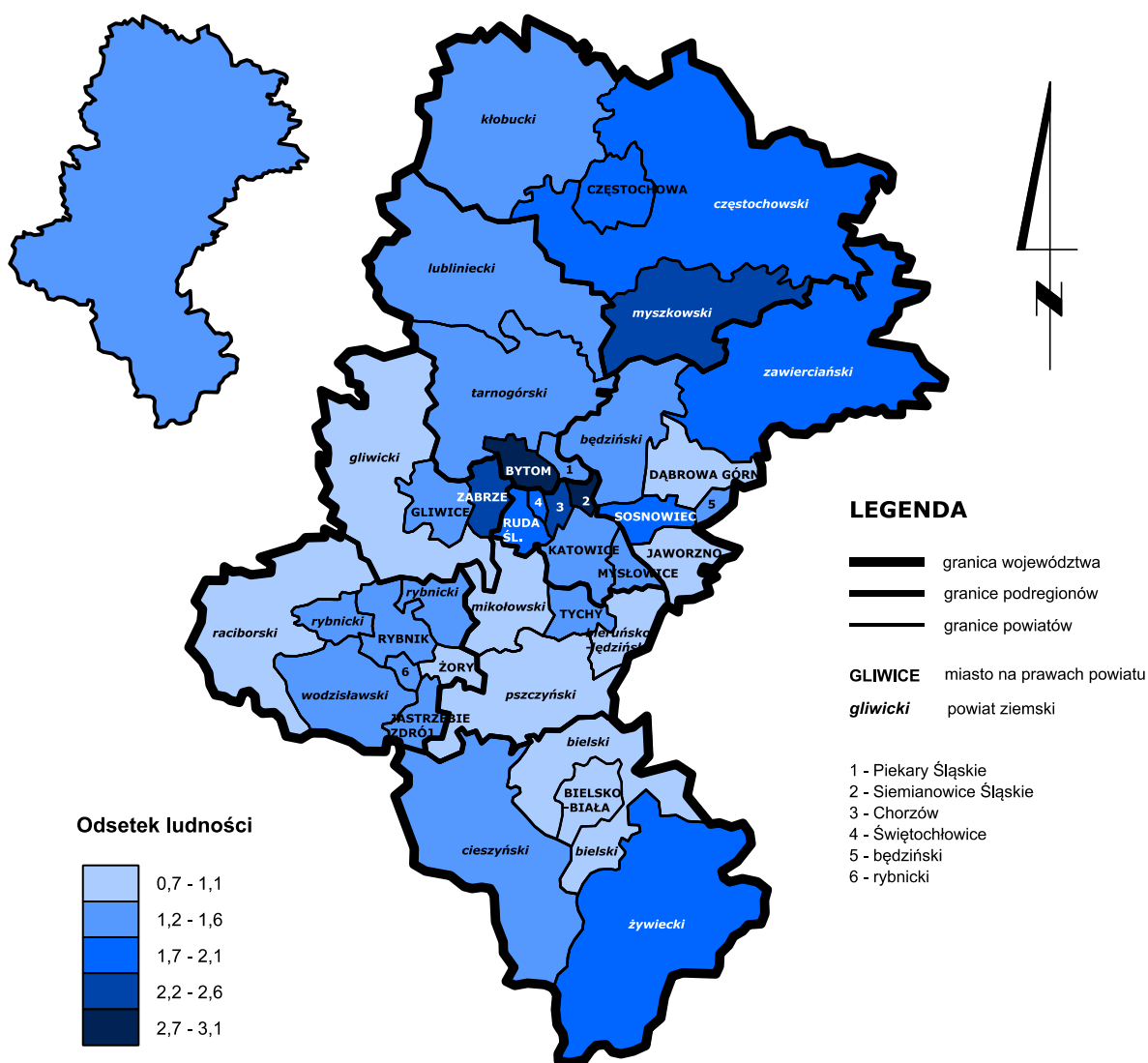
Mapa 1. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności podregionów województwa śląskiego w 2021 r.

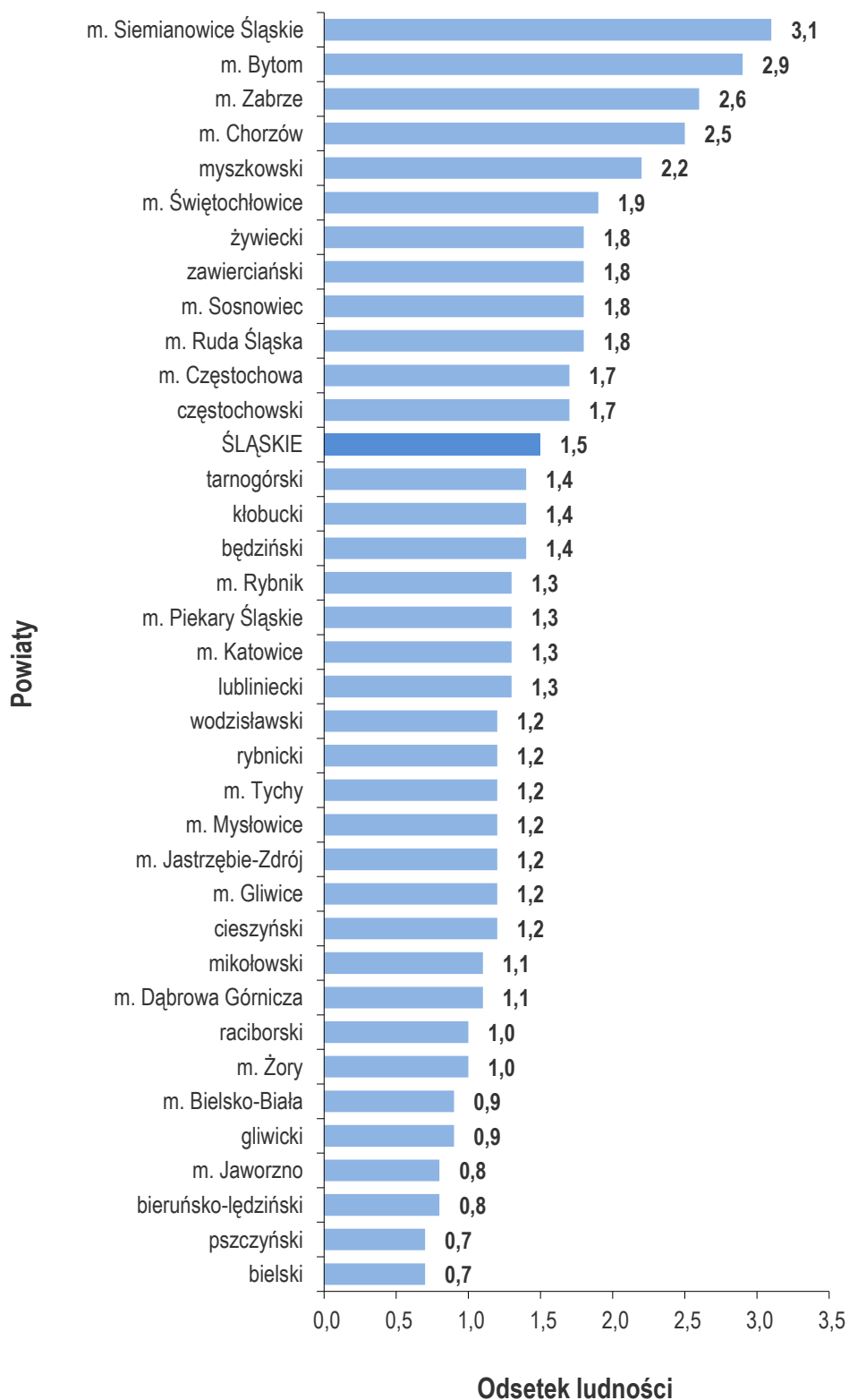
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 24.11.2022 r.].

Z kolei na poziomie gmin najwyższe odsetki osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego, zanotowano w stosunkowo małych gminach: Rajcza (4,4%) i Koniecpol (3,6%), ale także w mieście na prawach powiatu Siemianowice Śląskie (3,1%).

Mapa 2. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności powiatów województwa śląskiego w 2021 r.

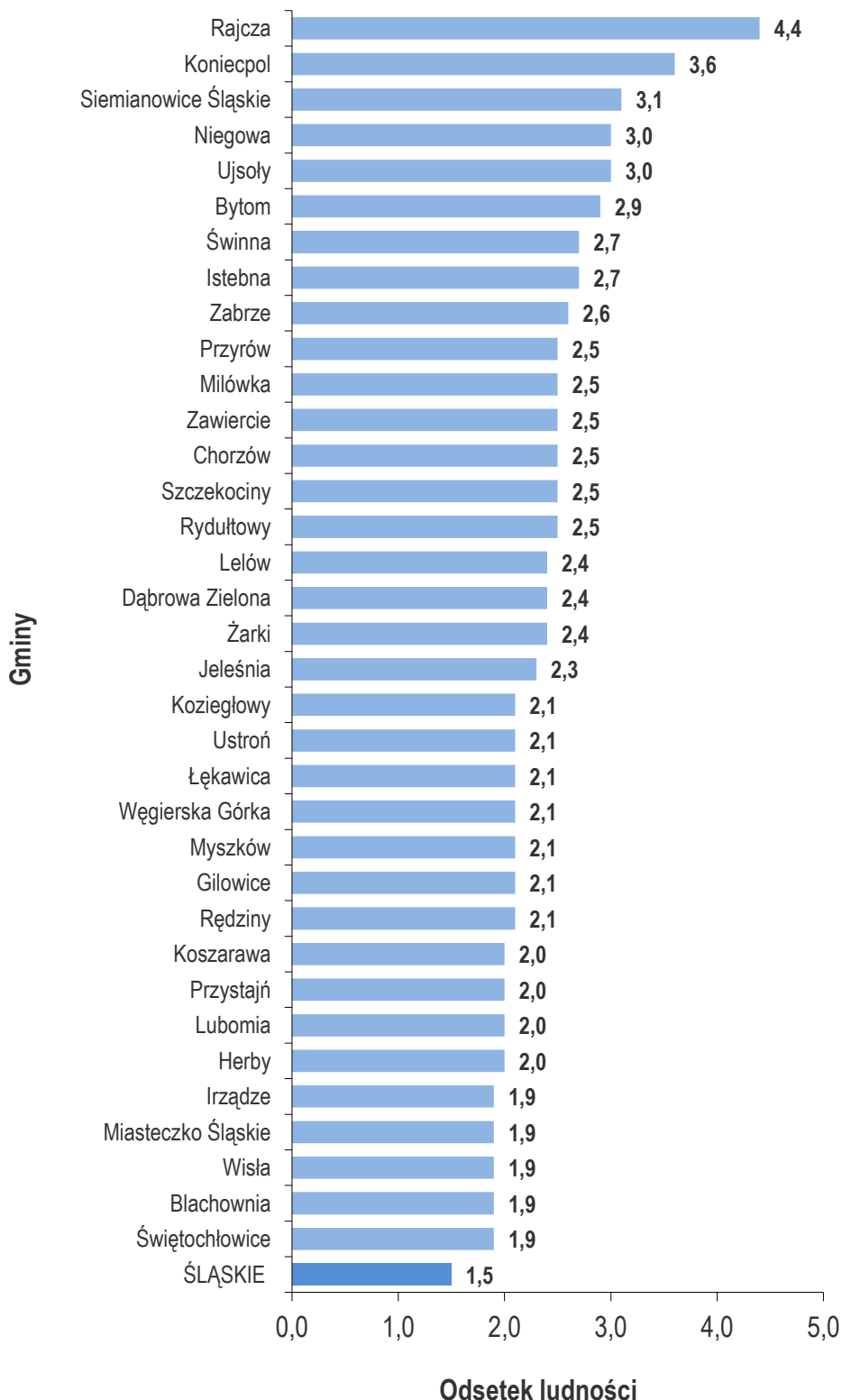

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 24.11.2022 r.].

Wykres 5. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności powiatów województwa śląskiego w 2021 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 24.11.2022 r.].

Wykres 6. Gminy o najwyższym odsetku ludności w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego - województwo śląskie, 2021 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 24.11.2022 r.].

4.3. Główne determinanty ubóstwa

Powyższe dane wskazują, że ważną determinantą ubóstwa w województwie śląskim jest miejsce zamieszkania. Najbardziej zagrożeni ubóstwem są mieszkańcy północnej i środkowej części województwa – zamieszkujący podregiony: bytomski, katowicki, częstochowski, gliwicki i sosnowiecki.

Z uwagi na niewielką ilość danych dostępnych dla poziomu gmin, powiatów oraz podregionów określenie innych niż miejsce zamieszkania determinant ubóstwa stanowi pewną trudność. Spośród dostępnych informacji, z którymi można skorelować wskaźnik beneficjentów świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej wybrano procentowe udziały: osób zarejestrowanych jako bezrobotne, mieszkańców wyróżnionych na podstawie ekonomicznych grup wieku (przedprodukcyjny, produkcyjny, poprodukcyjny) oraz według miejsca zamieszkania (miasto / wieś).

W celu wykrycia ewentualnych związków na poziomie gmin dokonano analizy korelacji z wykorzystaniem współczynnika *r* *Pearsona*. Działanie to pozwoliło potwierdzić istnienie poniższych zależności:

- 1) silnej zależności dodatniej ($r=0,5$)⁷³ pomiędzy wysokością wskaźnika PKD a wysokością udziału osób bezrobotnych – im większy odsetek zarejestrowanych bezrobotnych, tym większy jest udział osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego;
- 2) umiarkowanie silnej zależności dodatniej ($r=0,4$) pomiędzy udziałem osób w wieku poprodukcyjnym, a wartością wskaźnika beneficjentów świadczeń pieniężnych – im większy udział seniorów, tym większy udział osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego;
- 3) umiarkowanie silnej zależności ujemnej ($r=-0,4$) pomiędzy udziałem dzieci i młodzieży wśród ogółu ludności, a odsetkiem osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego – im większy udział osób młodych, tym wartość wskaźnika PKD mniejsza;
- 4) słabej zależności dodatniej ($r=0,1$) pomiędzy udziałem ludności zamieszkującej miasta, a wartością wskaźnika PKD występujące równocześnie ze słabą zależnością ujemną ($r=-0,1$) występującą na terenie całego kraju.

Podsumowując, w oparciu o dostępne dane, można stwierdzić, że w województwie śląskim ubóstwu sprzyja brak pracy, zamieszkiwanie w północnej i środkowej jego części, w miastach⁷⁴, w powiatach: m. Siemianowice Śląskie, m. Bytom i m. Zabrze oraz duży udział w strukturze ludności danej jednostki samorządu terytorialnego osób starszych⁷⁵.

⁷³ Wartość współczynnika korelacji mieści się w przedziale domkniętym $[-1, 1]$. Im większa jego wartość bezwzględna, tym silniejsza jest zależność liniowa między zmiennymi. Wartość $r=0$ oznacza brak liniowej zależności między cechami, $r=1$ oznacza dokładną dodatnią liniową zależność między cechami (tzn. jeżeli zmienna x rośnie, to rośnie także zmienna y), natomiast $r=-1$ oznacza dokładną ujemną liniową zależność między cechami (tzn. jeżeli zmienna x rośnie, to y maleje).

⁷⁴ Zależność pomiędzy poziomem ubóstwa, a miejscem zamieszkania w mieście lub na wsi jest bardzo słaba, a dostępne dane wskazują, że to raczej mieszkańcy miast są bardziej zagrożeni biedą. Jest to cecha, która wyróżnia województwo śląskie na tle reszty kraju.

⁷⁵ Przy interpretacji danych dotyczących udziału osób starszych w strukturze wiekowej warto pamiętać, że wyniki mogą się różnić od danych obrazujących zasięg ubóstwa skrajnego w Polsce z uwagi na fakt, iż w obu analizach badane są różne populacje oraz różne wskaźniki poziomu ubóstwa.

Ponadto, wobec braku możliwości weryfikacji zmiennych innych niż: poziom bezrobocia, struktura wiekowa oraz miejsce zamieszkania przyjmuje się - zgodnie z wynikami badań na poziomie ogólnopolskim – że do determinant ubóstwa w województwie śląskim zalicza się także:

- utrzymywanie się z „innych niezarobkowych źródeł utrzymania”, rolnictwa oraz rent
- wielodzietność,
- niepełnosprawność,
- niski poziom wykształcenia.

5. Podsumowanie

Zjawisko ubóstwa stanowi niezwykle złożoną kwestię społeczną. Jest to bowiem nie tylko problem ekonomiczny. Przejawia się on również w występowaniu deficytów w poziomie wykształcenia, warunkach mieszkaniowych, dostępie do opieki zdrowotnej czy też do dóbr kultury. Jednoznaczne określenie liczby ubogich oraz ich struktury społeczno-demograficznej jest zadaniem niezwykle trudnym. W dużej mierze zależy ono bowiem od przyjętej definicji, zastosowanej metody pomiaru oraz źródła danych.

Do oceny zasięgu ubóstwa wykorzystuje się miernik zwany stopą ubóstwa. Oblicza się go dzieląc liczbę żyjących w ubóstwie przez odpowiadającą im liczbę jednostek w całej populacji. Pomnożony przez sto określa odsetek ubogich w danej zbiorowości.

Ubóstwo może być określane zarówno w sposób subiektywny, jak i obiektywny. W podejściu subiektywnym wykorzystuje się oceny dokonywane przez badane gospodarstwa domowe. Stosując podejście obiektywne dane gospodarstwa domowe lub osoby uznaje się za ubogie, jeżeli poziom ich wydatków jest niższy od przyjętej granicy ubóstwa. Przy dokonywaniu pomiaru w sposób obiektywny wykorzystywane są granice absolutne lub względne (relatywne). W przypadku granic absolutnych za ubogie uznawane są te gospodarstwa domowe lub osoby, które nie są w stanie zaspokoić potrzeb uznanych w danych warunkach za podstawowe. Nie ma przy tym znaczenia na jakim poziomie żyją oraz jak liczne są bardziej zamożne warstwy społeczeństwa. Przykładami granic absolutnych są minimum egzystencji oraz ustawowa granica ubóstwa.

Ubóstwo skrajne (zwane także minimum egzystencji lub minimum biologicznym) stanowi model zaspakajania potrzeb bytowo-konsumpcyjnych na bardzo niskim poziomie. Ujmuje się w nim wyłącznie towary i usługi związane z zaspokojeniem najniezbędniejszych potrzeb egzystencjalnych. Dotyczy to przede wszystkim wydatków wystarczających na skromne wyżywienie oraz utrzymanie bardzo małego mieszkania. Minimum egzystencji uznawane jest za dolną granicę obszaru ubóstwa.

Ustawowa granica ubóstwa jest definiowana jako kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z systemu pomocy społecznej. Od 1 stycznia 2022 roku obowiązują kryteria dochodowe wynoszące: 776 zł dla gospodarstw jednoosobowych oraz 600 zł na osobę dla gospodarstw wieloosobowych⁷⁶.

W podejściu względnym ubóstwo określa się jako formę nierówności, nadmiernego dystansu między poziomem życia poszczególnych warstw społeczeństwa. Za ubogie uznaje się te osoby lub rodziny, których poziom życia jest znacznie niższy niż pozostałych grup ludności.

W podejściu absolutnym nawet niewielki ogólny wzrost dochodów w krótkim czasie może wpłynąć na ograniczenie zasięgu ubóstwa. W podejściu względnym zakłada się, że ubóstwa nigdy nie uda się wyeliminować zupełnie i nawet w przypadku dużego wzrostu gospodarczego odsetek ubogich może

⁷⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (Dz.U. z 2021 r., poz. 1296).

pozostać na takim samym poziomie. Spadek nastąpi jedynie wtedy, gdy zmniejszy się nierównomierność rozdziału dochodów.

Ubóstwo spowodowane jest wieloma czynnikami. W Polsce do najważniejszych z nich należą bezrobocie, niski poziom wykształcenia, wielodzietność, młody wiek, obecność w rodzinie osób niepełnosprawnych, zwłaszcza dzieci, zamieszkiwanie na wsi (jak się wydaje zasada ta nie dotyczy województwa śląskiego), utrzymywanie się z rolnictwa, rent oraz tzw. „innych niezarobkowych źródeł utrzymania”.

Życie w biedzie powoduje wiele negatywnych zjawisk. Często prowadzi też do uzależnienia od substancji psychoaktywnych, co w dalszej kolejności przyczynia się do wyzwolenia przemocy, której ofiarami padają zazwyczaj kobiety i dzieci.

Zjawisko ubóstwa jest groźne również dla życia rodzinnego. Jego skutkiem może być występowanie konfliktów wewnątrzrodzinnych. Niski status materialny rodziny ma niebagatelny wpływ na kondycję psychiczną jej członków. Brak poczucia bezpieczeństwa materialnego burzy relacje pomiędzy pokoleniami. Dla wielu rodziców jedynym wyjściem z trudnej sytuacji materialnej jest emigracja. Tego rodzaju wyjazdy choć poprawiają sytuację materialną rodziny, to jednocześnie destabilizują jej funkcjonowanie.

Doświadczenie ubóstwa negatywnie wpływa na podejmowanie decyzji dotyczących zawarcia małżeństwa oraz plany prokreacyjne. Decyzje te w połączeniu ze zjawiskiem migracji przyczyniają się do wzmocnienia zjawiska depopulacji i zaburzenia struktury demograficznej (starzenia się populacji).

Ubóstwo szerokich grup ludności przyczynia się do obniżenia popytu i produkcji oraz spowolnienia gospodarczego. Jednym ze skutków ubóstwa jest degradacja całych obszarów, czego przykładem mogą być zaniedbane budynki oraz urządzenia infrastruktury społecznej. Powstające skupiska ludzi ubogich sprzyjają rozszerzaniu się niepożądanych zjawisk społecznych, w tym przestępczości. Osobom biednym często nie wystarcza na bieżące opłaty za mieszkanie, co w skrajnych przypadkach prowadzi do eksmisji. W ten sposób ubóstwo przyczynia się do wzrostu poziomu bezdomności.

Niewystarczający poziom środków materialnych powoduje skupienie się wyłącznie na zaspokajaniu najbardziej elementarnych potrzeb, wymuszając oszczędzanie na wszystkim, również na jedzeniu, ubraniu czy też ochronie zdrowia. To z kolei prowadzi do pogorszenia się stanu zdrowia psychicznego i fizycznego. Dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem rozwijają się wolniej od rówieśników, są mniej odporne na infekcje, a ponadto częściej notuje się wśród nich przypadki samobójstw.

Ubóstwo przyczynia się do minimalizacji zaspokajania potrzeb społecznych, kulturalnych, rekreacyjnych oraz edukacyjnych. Rodziny ubogie nie mając środków na uczestnictwo w życiu społecznym i towarzyskim zrywają kontakty ze znajomymi i zamykają się w kręgu rodzinnym. Dzieci z rodzin ubogich od najwcześniejszych lat wychowywane są w biedzie i przyzwyczajane do niej.

Dzieci ze środowisk o niskim statusie ekonomicznym rzadziej niż inne uczęszczają do przedszkoli. Gdy zaczną edukację, już na samym początku bywają odrzucane przez rówieśników wychowywanych

w rodzinach, w których wysoko ceni się status materialny. Z powodu gorszych warunków do nauki i słabszego wsparcia rodziców często dostają gorsze oceny i nie wykazują postępów, co z kolei pociąga za sobą niechęć nauczycieli. W wyniku podwójnego odrzucenia szybko odwracają się od szkoły i zdarza się, że całkowicie wypadają z systemu edukacji. Ten zamknięty krąg często prowadzi do replikacji braku wykształcenia w kolejnym pokoleniu, co z kolei przekłada się na trudności w znalezieniu dobrze płatnej pracy i wyjściu z ubóstwa. W ten sposób tworzy się spirala nędzy.

Wyżej zarysowane zjawiska nie mają charakteru bezwzględnych prawidłowości. Nie można zapominać, że w wielu nisko sytuowanych rodzinach przekazywane są odpowiednie wzorce moralne, etyczne, ceni się wiedzę i dorobek kulturowy, a wychowywane w nich dzieci zdobywają wykształcenie i wyrastają na wartościowych członków społeczeństwa i odwrotnie - rodziny należące do klasy średniej i wyższej także mogą posiadać poważne deficyty, np. w zakresie przekazywania odpowiednich zasad i wartości, miłości i czasu poświęcanego dla rodziny. Dziecko wychowywane w tego rodzaju rodzinach może charakteryzować się skoncentrowaniem na sobie, wyniosłym zachowaniem, szybkim znudzeniem w zabawie czy brakiem wytrwałości w osiąganiu celu.

Wiele zatem zależy od rodziców, które dla dzieci są osobami znaczącymi. Ich odpowiednie postawy pozwalają na zachowanie zdrowego dystansu do rzeczy materialnych. W kształtowaniu właściwych postaw dzieci pochodzących z zamożnych rodzin pierwszoplanową rolę odgrywa dzielenie się posiadanymi dobrami z osobami gorzej sytuowanymi.

Brak wystarczająco dużych dochodów powoduje konieczność ich uzupełniania świadczeniami z pomocy społecznej. Długotrwałe korzystanie z pomocy przyczynia się do powstawania postaw roszczeniowych wobec państwa, samorządów i organizacji pozarządowych. Ubóstwo oprócz aktualnych problemów powoduje również negatywne zjawiska, które będą odczuwane dopiero w przyszłości. Jako przykład można podać wykonywanie niskopłatnej pracy, która skutkować będzie niskimi emeryturami. Z kolei praca w tzw. „szarej strefie” całkowicie pozbawi prawa do tego rodzaju świadczenia.

Według szacunków Eurostatu z 2020 r. odsetek osób zagrożonych ubóstwem był w Polsce znacznie niższy niż średnio w Unii Europejskiej i wyniósł 14,8% (UE 17,1%).

Zgodnie z danymi GUS w roku 2021 w Polsce udział osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej minimum egzystencji kształtował się na poziomie 4,2% (w 2020 roku – 5,2%). Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wyniósł 12,0% (w 2020 roku – 11,8%). Poniżej ustawowej granicy ubóstwa żyło 6,5% (w 2020 roku - 9,1%).

W latach 2013-2019 mieliśmy w Polsce do czynienia z systematycznym spadkiem trzech głównych wskaźników ubóstwa. W 2020 roku zaobserwowano wzrost zasięgu ubóstwa skrajnego i ustawowego, co w dużej mierze wynikało z ograniczenia działalności wielu branż gospodarki spowodowanego pandemią COVID-19. Natomiast w 2021 r. zanotowano ponowny spadek odsetka osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej granicy minimum egzystencji oraz ustawowej. Duże zagrożenie dla tej pozytywnej tendencji stanowią jednak konsekwencje działań zbrojnych na Ukrainie: tj. gwałtowny napływ

do Polski uchodźców oraz szybki wzrost inflacji do 17,9 %⁷⁷ w październiku 2022 r. (objawiającej się wzrostem cen żywności, opału, gazu, prądu, paliwa itp.), które mają negatywny wpływ na poziom życia Polaków i mogą doprowadzić do wzrostu poziomu ubóstwa.

Choć badania prowadzone metodą sondażową przez Centrum Badania Opinii Społecznej w 2021 r. wskazują na ogólną poprawę materialnych warunków życia respondentów, to jednak w wyniku pandemii COVID-19 pogłębił się wzrost dysproporcji pomiędzy osobami najbogatszymi i najbiedniejszymi. Podobnie jak w latach poprzednich, gospodarstwa najbiedniejsze nadal były zmuszone korzystać ze swoich oszczędności, pożyczek lub kredytów, jednakże jeszcze w większym stopniu niż w 2020 roku⁷⁸. Ponadto, wzrosły obawy co do przyszłości, na które wpływ mają działania zbrojne na Ukrainie i konsekwencje tej wojny w Polsce.

Na dzień dzisiejszy już wiadomo, że konflikt zbrojny na Ukrainie negatywnie oddziałuje na polską gospodarkę, zaburza handel zagraniczny, powoduje podwyższoną zmienność cen surowców na rynkach światowych. Stopniowo wzrasta liczba uchodźców z Ukrainy. Szacuje się, że wzrost popytu z tego tytułu w ujęciu makroekonomicznym w poszczególnych składowych PKB nie zdoła jednak zrekompensować wpływu pozostałych czynników, które niestety oddziałują w kierunku ograniczenia dynamiki PKB. W rezultacie przewiduje się spowolnienie tempa wzrostu gospodarczego w relacji do pierwotnych oczekiwań⁷⁹.

Główny Urząd Statystyczny co roku obliczał i publikował wskaźniki dotyczące zasięgu ubóstwa ekonomicznego w całym kraju i w poszczególnych województwach. Niestety zarówno w 2020 r. jak i w 2021 r. GUS nie udostępnił danych dotyczących skali ubóstwa na poziomie województw. Z uwagi na to, w niniejszym opracowaniu do zbadania sytuacji w zakresie ubóstwa w poszczególnych województwach w 2021 roku, posłużono się wskaźnikiem PKD. Obrazuje on jaki odsetek ogółu ludności stanowią klienci pomocy społecznej żyjący w gospodarstwach domowych o dochodach niższych niż kryterium dochodowe.

W 2021 r. w województwie śląskim klienci pomocy społecznej żyjący w gospodarstwach domowych o dochodach niższych niż kryterium dochodowe stanowili 1,5% ogółu ludności (w Polsce 2,2%). Była to najkorzystniejsza wartość spośród wszystkich województw. Zaraz za śląskim, znalazły się województwa: małopolskie, dolnośląskie, opolskie, mazowieckie i wielkopolskie. Najmniej korzystnie wypadły województwa: warmińsko–mazurskie, kujawsko–pomorskie, podlaskie i świętokrzyskie.

W samym województwie śląskim w 2021 r. mieliśmy do czynienia z silnym zróżnicowaniem przestrzennym poziomu wskaźnika PKD. O ile na całym obszarze wyniósł on 1,5% (rok wcześniej 1,6%),

⁷⁷ <https://www.inflacja.pl/inflacja-pazdziernik-2022/> [odczyt: 28.11.2022 r.].

⁷⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja gospodarstw domowych w 2021 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych. Informacje sygnałowe z dnia 31.05.2022 r.*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2021-r-w-swietle-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,21.html>, [odczyt 20.07.2022], s. 8-9.

⁷⁹ Rzeczypospolita Polska, Krajowy Program Reform 2022/2023 przyjęty przez Radę Ministrów 26 kwietnia 2022 r., <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/krajowy-program-reform> [odczyt: 20.07.2022 r.], s. 67.

o tyle w poszczególnych podregionach wahał się od 1,0% do 1,9%. W miastach na prawach powiatu był wyższy niż w powiatach ziemskich. Ta sama zależność dotyczy również rodzajów gmin, a co za tym idzie miejsca zamieszkania (miasto/wieś). W gminach miejskich zanotowano wyższą wartość wskaźnika PKD w porównaniu z miejsko-wiejskimi i wiejskimi.

Analiza przestrzenna poziomu ubóstwa w poszczególnych podregionach wskazuje, że dzieli się ono na dwie części: uboższą – północną i bogatszą – południową. Mapa uwzględniająca podział na powiaty, uwidacznia trzy główne ogniska ubóstwa w województwie śląskim: część północno-wschodnią (powiaty: częstochowski, m. Częstochowa, myszkowski, zawierciański), część środkową (szczególnie powiaty: m. Siemianowice Śląskie, m. Bytom, m. Chorzów i m. Zabrze ale także: m. Ruda Śląska, m. Świętochłowice oraz m. Sosnowiec) oraz południowo-wschodnią (powiat żywiecki).

Wśród powiatów województwa śląskiego najwyższy poziom wskaźnika beneficjentów świadczeń pieniężnych zanotowano w: m. Siemianowice Śląskie, m. Bytom i m. Zabrze. Najniższe wartości analizowany wskaźnik przyjmował: w powiecie bielskim, pszczyńskim, bieruńsko-lędzińskim, w m. Jaworzno, w powiecie gliwickim oraz w m. Bielsko-Biała. Na poziomie gmin najwyższy odsetek osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego, zanotowano w Rajczy, Koniecpolu i w m. Siemianowice Śląskie. Powyższe dane wskazują, że ważną determinantą ubóstwa w województwie śląskim jest miejsce zamieszkania na określonym terenie.

Analiza korelacji wskaźnika beneficjentów świadczeń pieniężnych z wykorzystaniem współczynnika *r* Pearsona wykazała istnienie silnej zależności dodatniej w przypadku odsetka osób bezrobotnych oraz umiarkowanie silnej zależności dodatniej dla odsetka osób w wieku poprodukcyjnym. Dodatkowo województwo śląskie wyróżnia się na tle reszty kraju nieznacznym wpływem miejsca zamieszkania na wsi bądź w mieście na poziom wskaźnika PKD. Dane wykazały, że w przeciwieństwie do tendencji charakterystycznej dla całego obszaru Polski, to raczej mieszkańcy miast są bardziej zagrożeni biedą.

Wyniki wyżej wymienionych analiz oraz prawidłowości stwierdzone na poziomie ogólnopolskim pozwalają stwierdzić, że dodatni wpływ na występowanie zjawiska ubóstwa w województwie śląskim mają:

- zamieszkiwanie w północno-wschodniej, środkowej i południowo-wschodniej części województwa, w mieście, na obszarach o wysokim odsetku osób bezrobotnych oraz znacznym udziale mieszkańców w wieku poprodukcyjnym;
- utrzymywanie się z „innych niezarobkowych źródeł utrzymania”, rolnictwa oraz rent;
- wielodzietność;
- niepełnosprawność;
- niski poziom wykształcenia.

6. Wnioski i rekomendacje

Wnioski	Rekomendacje
<p>Walka z ubóstwem to proces niezwykle trudny. Tym niemniej można znacząco zmniejszyć zasięg oraz głębokość tego zjawiska. Wymaga to jednak podejmowania długofalowych działań realizowanych na szczeblu centralnym i samorządowym.</p>	<p>Wspieranie aktywności i współdziałania zarówno instytucji publicznych, organizacji pozarządowych i biznesu, jak również środowisk osób zagrożonych bądź dotkniętych problemem ubóstwa.</p>
<p>Z faktu, iż wskaźniki zagrożenia ubóstwem najniższe wartości przyjmują wśród osób pracujących wynika, że przeciwdziałanie i walka z tym zjawiskiem może się efektywnie dokonywać głównie poprzez rynek pracy.</p>	<p>Prowadzenie działań na rzecz zwiększania szans zatrudnienia osób defaworyzowanych na rynku pracy (osoby młode, o niskim poziomie wykształcenia, o złym stanie zdrowia, niepełnosprawne), w tym sprzyjających rozwojowi sektora ekonomii społecznej.</p>
<p>Trwałym korelatem biedy niezmiennie pozostaje niski poziom wykształcenia.</p>	<p>Realizacja działań zmierzających do podniesienia poziomu i jakości wykształcenia dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych, w tym poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> - realizację programów wyrównawczych dla dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem; - zwiększenie dostępności kształcenia dla dorosłych, w szczególności znajdujących się w trudnej sytuacji rodzinnej (np. rodziców samotnie wychowujących dzieci); - wsparcie psychologiczno-pedagogiczne rodziców i dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem; - zwiększanie dostępności do studiów wyższych.
<p>Pozostawanie przez dłuższy czas w sferze głębokiego ubóstwa niekorzystnie odbija się na kondycji rodzin. Wiele z nich ma problemy w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych.</p>	<p>Możliwie wczesne podejmowanie wsparcia rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, np. poprzez objęcie rodziny wsparciem asystenta rodziny.</p>
<p>Szczególnie wysokiego ryzyka popadnięcia w ubóstwo doświadczają osoby opuszczające system pieczy zastępczej. Takie osoby, rozpoczynając dorosłe życie, nie mogą z reguły liczyć na możliwość korzystania z zasobów rodzinnych.</p>	<p>Prowadzenie działań zmierzających do ułatwienia procesu usamodzielniania wychowanków opuszczających system pieczy zastępczej.</p>
<p>Prawdopodobieństwo życia w biedzie rośnie wraz ze zwiększaniem się liczby dzieci w rodzinie. Utrzymanie rodziny wielodzietnej wiąże się z ponoszeniem znacznych kosztów, związanych z zaspokajaniem zarówno potrzeb podstawowych (bytowych), jak i wyższego rzędu.</p>	<p>Zapewnienie ułatwień w dostępie do wsparcia materialnego i rzeczowego dla rodzin wielodzietnych.</p>

Wnioski	Rekomendacje
<p>Czynnikiem zwiększającym ryzyko ubóstwa jest obecność w rodzinie osób z niepełnosprawnością. Z drugiej strony środowisko cyfrowe dostarcza wielu narzędzi wspomagających aktywność zawodową tej kategorii ludności.</p>	<p>Podejmowanie szerokich działań w zakresie profilaktyki i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością celem zwiększenia ich udziału w otwartym rynku pracy.</p> <p>Realizacja działań na rzecz integracji cyfrowej służących likwidowaniu wykluczenia cyfrowego poprzez propagowanie i zwiększenie cyfrowej dostępności do stron internetowych i aplikacji mobilnych dla osób z niepełnosprawnościami⁸⁰.</p>
<p>Zasięg ubóstwa jest wyraźnie uzależniony od przeważającego źródła utrzymania. W najtrudniejszej sytuacji znajdują się rodziny, których podstawowy dochód stanowią świadczenia społeczne.</p>	<p>Modernizacja systemu usług oferowanych przez instytucje pomocy społecznej. Ich głównym celem powinno być wsparcie klientów w podjęciu zatrudnienia.</p>
<p>Jedną z determinant ubóstwa w województwie śląskim jest zamieszkiwanie w określonej jego części.</p>	<p>Kierowanie wsparcia w pierwszej kolejności i/lub w większym wymiarze do obszarów województwa szczególnie dotkniętych zjawiskiem ubóstwa.</p>
<p>Aby skutecznie zapobiegać oraz walczyć ze skutkami ubóstwa niezbędne jest identyfikowanie grup ludności najbardziej na nie narażonych oraz czynników sprzyjających jego rozwojowi.</p>	<p>Prowadzenie stałego monitoringu zjawiska ubóstwa oraz pogłębionych badań pozwalających lepiej poznać mechanizmy stojące za procesem „dziedziczenia biedy”.</p>
<p>Konflikt zbrojny na Ukrainie przyczynił się do gwałtownego napływu uchodźców do Polski oraz szybkiego wzrostu inflacji (objawiającej się wzrostami cen towarów i usług, spadkiem siły nabywczej pieniądza, itp.)</p>	<p>Objęcie pomocą uchodźców z Ukrainy zagrożonych ubóstwem, poprzez wspieranie ich w podjęciu zatrudnienia na polskim rynku pracy.</p> <p>Podjęcie stosownych działań mających na celu zatrzymanie i stopniowe obniżenie inflacji oraz wsparcie najuboższych grup ludności.</p>

⁸⁰ Rzeczypospolita Polska, *Krajowy Program Reform 2022/2023* przyjęty przez Radę Ministrów 26 kwietnia 2022 r., op. cit., s. 35.

7. Aneks

Tabela 1. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem skrajnym wg wybranych cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2018-2021.

Wyszczególnienie		Lata				Zmiana w latach 2020-2021 (w p. proc.)	
		2018	2019	2020	2021		
Ogółem		5,4	4,2	5,2	4,2	-1,0	
Grupy społeczno-ekonomiczne gospodarstw domowych	pracowników	4,7	3,6	4,6	3,8	-0,8	
	rolników	11,0	9,8	13,5	11,2	-2,3	
	pracujących na własny rachunek	3,4	2,4	2,7	2,3	-0,4	
	emerytów	4,6	3,5	4,2	3,2	-1,0	
	rencistów	8,4	6,3	8,2	6,0	-2,2	
	utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł	14,1	10,9	13,6	14,1	0,5	
Typy gospodarstwa domowego	1-osobowe	1,9	1,3	1,4	1,1	-0,3	
	małżeństwa	bez dzieci na utrzymaniu	1,8	1,1	1,4	1,1	-0,3
		z 1 dzieckiem	1,9	1,0	1,4	0,8	-0,6
		z 2 dzieci	2,5	1,9	2,7	1,8	-0,9
		z co najmniej 3 dzieci	7,0	5,0	5,9	6,2	0,3
matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu	2,9	1,9	2,8	0,9	-1,9		
Gospodarstwa domowe z co najmniej 1 osobą z niepełnosprawnością	razem	7,8	6,5	7,5	6,7	-0,8	
	w tym:	z głową gospodarstwa domowego z niepełnosprawnością	8,0	5,0	6,5	6,7	0,2
		przyn. z 1 dzieckiem do lat 16 posiad. orzeczenie o niepełnospr.	5,7	5,5	7,0	4,4	-2,6
Gospodarstwa domowe bez osób z niepełnosprawnością		4,8	3,7	4,7	3,8	-0,9	
Wiek	0-17 lat	6,0	4,5	5,9	4,8	-1,1	
	18-64 lat	5,5	4,2	5,1	4,3	-0,8	
	65 lat lub więcej	4,1	3,8	4,4	3,4	-1,0	
Poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego	co najwyżej gimnazjalne	11,9	10,1	11,9	11,0	-0,9	
	zasadnicze zawodowe	8,4	6,4	7,8	7,2	-0,6	
	średnie	3,7	2,9	4,3	3,4	-0,9	
	wyższe	1,3	1,1	1,9	1,2	-0,7	
Miejsce zamieszkania	miasto	razem	2,8	2,1	2,4	2,0	-0,4
		500 tysięcy i więcej	0,9	1,0	1,6	1,1	-0,5
		200-500 tysięcy	1,2	1,4	1,6	1,5	-0,1
		100-200 tysięcy	2,7	2,1			
		20-100 tysięcy	3,1	2,5	2,3	2,3	0,0
		20 tysięcy i mniej	5,1	2,8	4,4	3,1	-1,3
	wieś	9,4	7,5	9,5	7,8	-1,7	

Uwaga: kolorem wyróżniono cechy, dla których w danym roku wskaźnik zagrożenia ubóstwem był wyższy od przeciętnego i/lub, dla których zanotowano wzrost wartości w stosunku do roku poprzedniego.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start> [odczyt: 24.11.2022 r.].

Tabela 2. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w 2021 r.

Wyszczególnienie	Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych				
	dobra	raczej dobra	przeciętna	raczej zła	zła
Dolnośląskie	34,5	23,5	36,7	4,0	1,3
Kujawsko-Pomorskie	15,0	28,6	50,3	4,7	1,4
Lubelskie	19,8	28,6	46,1	4,3	1,2
Lubuskie	29,6	26,7	39,4	3,5	0,9
Łódzkie	20,2	26,9	46,5	5,3	1,1
Małopolskie	27,1	31,2	38,5	2,7	0,6
Mazowieckie	32,6	25,1	37,2	4,1	1,0
Opolskie	34,9	33,7	29,1	2,0	0,4
Podkarpackie	24,9	23,3	47,8	3,6	0,4
Podlaskie	19,8	27,2	48,3	3,5	1,2
Pomorskie	22,6	28,2	43,7	4,1	1,4
Śląskie	28,2	28,3	38,0	4,9	0,6
Świętokrzyskie	23,4	24,5	47,9	3,3	0,8
Warmińsko-Mazurskie	33,1	22,7	38,9	4,6	0,8
Wielkopolskie	18,8	28,1	48,0	4,6	0,6
Zachodniopomorskie	20,1	29,1	43,5	6,3	0,9
POLSKA	25,9	27,1	41,8	4,2	0,9

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 24.11.2022 r.].

Tabela 3. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w województwie śląskim w latach 2013-2021.

Lata	Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych						
	dobra*	raczej dobra	przeciętna	raczej zła	zła	dobra + raczej dobra	zła + raczej zła
2013	1,8	22,6	55,7	14,0	6,0	24,4	20,0
2014	9,3	19,5	53,0	12,0	6,1	28,8	18,1
2015	11,9	18,5	54,2	10,8	4,6	30,4	15,4
2016	18,0	18,7	50,5	9,4	3,5	36,7	12,9
2017	19,9	21,8	48,5	6,9	2,9	41,7	9,8
2018	24,5	23,1	45,3	5,0	2,0	47,6	7,0
2019	28,0	23,1	42,7	4,9	1,4	51,1	6,3
2020	28,4	27,9	38,9	3,8	1,0	56,2	4,8
2021	28,2	28,3	38,0	4,9	0,6	56,5	5,5

* Do 2018 roku określana jako "bardzo dobra".

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 24.11.2022 r.].

Tabela 4. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego, jako odsetek ogółu ludności* wg podregionów, rodzajów gmin oraz rodzajów powiatów województwa śląskiego w 2021 r.

Wyszczególnienie		Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% ludności
Województwo		4 375 947	63 964	1,5
Podregiony	bielski	659 669	7 360	1,1
	bytomski	419 032	8 006	1,9
	częstochoowski	494 663	8 494	1,7
	gliwicki	442 948	7 078	1,6
	katowicki	701 351	12 458	1,8
	rybnicki	608 250	7 170	1,2
	sosnowiecki	656 003	9 531	1,5
	tyski	394 031	3 870	1,0
Powiaty wg rodzaju	miasta na prawach powiatu	2 412 969	38 943	1,6
	powiaty ziemskie	1 962 978	25 025	1,3
Gminy wg rodzaju	miejskie	3 141 865	49 034	1,6
	miejsko-wiejskie	364 562	4 552	1,2
	wiejskie	869 520	10 383	1,2

* Wskaźnik PKD.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 24.11.2022 r.].

Tabela 5. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego, jako odsetek ogółu mieszkańców* gmin województwa śląskiego w 2021 r.

Lp.	Gmina	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
1	Rajcza	8 502	371	4,4
2	Konieczpol	8 866	317	3,6
3	Siemianowice Śląskie	64 365	2 010	3,1
4	Niegowa	5 416	161	3,0
5	Ujszoły	4 261	127	3,0
6	Bytom	151 691	4 392	2,9
7	Świnna	7 931	211	2,7

Lp.	Gmina	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
8	Istebna	12 178	329	2,7
9	Zabrze	156 935	4 092	2,6
10	Przyrów	3 585	88	2,5
11	Milówka	9 888	244	2,5
12	Zawiercie	47 220	1 173	2,5
13	Chorzów	103 229	2 587	2,5
14	Szczekociny	7 184	182	2,5
15	Rydułtowy	20 561	522	2,5
16	Lelów	4 632	109	2,4
17	Dąbrowa Zielona	3 672	89	2,4
18	Żarki	8 213	201	2,4
19	Jeleśnia	12 788	289	2,3
20	Koziegłowy	14 186	291	2,1
21	Ustroń	16 035	331	2,1
22	Łękawica	4 502	94	2,1
23	Węgierska Górka	14 599	306	2,1
24	Myszków	30 072	640	2,1
25	Gilowice	6 245	133	2,1
26	Rędziny	9 588	205	2,1
27	Koszarawa	2 242	45	2,0
28	Przystajń	5 721	115	2,0
29	Lubomia	7 667	155	2,0
30	Herby	6 492	132	2,0
31	Irządze	2 529	47	1,9
32	Miasteczko Śląskie	7 044	132	1,9
33	Wisła	10 798	203	1,9
34	Błachownia	12 667	240	1,9
35	Świętochłowice	46 112	891	1,9
36	Poraj	10 705	194	1,8
37	Ruda Śląska	132 766	2 404	1,8
38	Czeladź	30 492	549	1,8
39	Zbrosławice	16 292	290	1,8
40	Olsztyn	8 179	145	1,8
41	Sosnowiec	191 676	3 360	1,8
42	Kłobuck	19 881	347	1,7
43	Włodowice	5 167	90	1,7
44	Krupski Młyn	3 059	53	1,7
45	Kalety	8 206	141	1,7
46	Ślemień	3 526	60	1,7

Lp.	Gmina	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
47	Tworóg	8 228	138	1,7
48	Częstochowa	210 773	3 521	1,7
49	Konopiska	10 738	178	1,7
50	Krzepice	8 656	143	1,7
51	Będzin	55 065	905	1,6
52	Poczesna	12 537	204	1,6
53	Lubliniec	23 542	376	1,6
54	Wręczyca Wielka	17 722	275	1,6
55	Wojkowice	8 574	133	1,6
56	Kuźnia Raciborska	10 763	165	1,5
57	Łaziska Górne	21 432	323	1,5
58	Tarnowskie Góry	61 343	912	1,5
59	Łazy	15 657	232	1,5
60	Kochanowice	6 929	101	1,5
61	Mykanów	15 334	222	1,4
62	Janów	5 873	85	1,4
63	Nędza	6 709	96	1,4
64	Czernichów	6 481	92	1,4
65	Panki	4 892	69	1,4
66	Czerwionka-Leszczyny	40 538	567	1,4
67	Zebrzydowice	12 810	177	1,4
68	Kroczyce	6 115	84	1,4
69	Sławków	6 909	94	1,4
70	Kłomnice	13 047	176	1,3
71	Rybnik	132 923	1 792	1,3
72	Chybie	9 633	128	1,3
73	Strumień	13 288	174	1,3
74	Katowice	282 755	3 686	1,3
75	Kruszyna	4 700	61	1,3
76	Lipie	6 024	77	1,3
77	Radziechowy-Wieprz	12 900	164	1,3
78	Piekary Śląskie	52 699	666	1,3
79	Gaszowice	9 820	124	1,3
80	Tychy	124 139	1 536	1,2
81	Jastrzębie-Zdrój	83 987	1 036	1,2
82	Pszów	13 218	162	1,2
83	Mysłowice	72 124	881	1,2
84	Radzionków	16 193	197	1,2
85	Koszęcin	11 932	144	1,2

Lp.	Gmina	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
86	Brenna	11 721	141	1,2
87	Rudziniec	10 866	128	1,2
88	Poręba	8 250	96	1,2
89	Lipowa	10 847	126	1,2
90	Gliwice	172 628	2 003	1,2
91	Rudnik	4 849	56	1,2
92	Dąbrowa Górnicza	115 955	1 329	1,1
93	Mstów	10 823	121	1,1
94	Radlin	17 067	190	1,1
95	Szczyrk	5 454	60	1,1
96	Toszek	9 283	101	1,1
97	Jejkowice	4 155	45	1,1
98	Pilica	8 176	88	1,1
99	Orzesze	21 687	232	1,1
100	Pyskowice	17 248	182	1,1
101	Krzyżanowice	10 791	113	1,0
102	Mikołów	41 314	423	1,0
103	Kobiór	5 084	52	1,0
104	Knurów	36 261	370	1,0
105	Żory	61 839	619	1,0
106	Ciasna	7 308	73	1,0
107	Imielin	9 377	93	1,0
108	Skoczów	26 343	260	1,0
109	Racibórz	50 743	495	1,0
110	Starcza	2 871	28	1,0
111	Psary	12 336	120	1,0
112	Goczałkowice-Zdrój	6 624	64	1,0
113	Bobrowniki	12 406	113	0,9
114	Świerklany	12 580	114	0,9
115	Godów	13 702	123	0,9
116	Krzanowice	5 355	48	0,9
117	Kamienica Polska	5 417	47	0,9
118	Wodzisław Śląski	45 571	394	0,9
119	Bielsko-Biała	168 106	1 445	0,9
120	Miedźno	7 434	63	0,8
121	Żywiec	30 043	254	0,8
122	Pszczyna	52 786	446	0,8
123	Bojszowy	8 269	69	0,8
124	Chełm Śląski	6 291	52	0,8

Lp.	Gmina	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
125	Ogrodzieniec	8 962	72	0,8
126	Buczkowice	11 231	90	0,8
127	Pawonków	6 519	52	0,8
128	Goleszów	13 165	105	0,8
129	Miedźna	16 151	128	0,8
130	Czechowice-Dziedzice	44 705	352	0,8
131	Wielowieś	5 855	46	0,8
132	Jaworzno	88 267	693	0,8
133	Łodygowice	15 045	118	0,8
134	Woźniki	9 443	74	0,8
135	Lędziny	16 489	125	0,8
136	Bieruń	19 087	144	0,8
137	Porąbka	15 455	116	0,8
138	Kornowac	5 114	38	0,7
139	Siewierz	12 712	93	0,7
140	Cieszyn	33 601	240	0,7
141	Bestwina	12 072	86	0,7
142	Opatów	6 648	46	0,7
143	Wilamowice	17 957	124	0,7
144	Żarnowiec	4 474	30	0,7
145	Wilkowice	13 352	89	0,7
146	Pilchowice	12 427	82	0,7
147	Dębowiec	5 759	38	0,7
148	Gorzycy	21 106	138	0,7
149	Lyski	9 714	62	0,6
150	Boronów	3 316	21	0,6
151	Pietrowice Wielkie	6 518	41	0,6
152	Jaworze	7 322	46	0,6
153	Popów	5 791	36	0,6
154	Świerklaniec	12 887	79	0,6
155	Mierzęcice	7 877	48	0,6
156	Kozy	13 124	78	0,6
157	Mszana	7 589	45	0,6
158	Ornontowice	6 157	35	0,6
159	Markłowice	5 371	30	0,6
160	Ożarówce	5 909	33	0,6
161	Wyry	8 896	49	0,6
162	Hażlach	10 782	46	0,4
163	Sośnicowice	8 941	35	0,4

Lp.	Gmina	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
164	Pawłowice	17 664	68	0,4
165	Gierałtówice	12 504	40	0,3
166	Jasienica	24 978	68	0,3
167	Suszec	12 584	31	0,2

*Wskaźnik PKD.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 24.11.2022 r.].

Tabela 6. Wartości współczynnika korelacji r Pearsona dla zmiennych społeczno-demograficznych oraz wskaźnika PKD* w gminach województwa śląskiego w 2021 r. (N=167).

Wyszczególnienie	Udział ludności miejskiej (%)	Udział ludności wiejskiej (%)	Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (%)	Udział ludności w wieku produkcyjnym (%)	Udział ludności w wieku poprodukcyjnym (%)	Udział zareje. bezrobotnych w odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym (%)	Udział zareje. długotrwale bezrobotnych w odniesieniu do ludności w wieku prod. (%)	Wskaźnik PKD
Udział ludności miejskiej (%)	1,0							
Udział ludności wiejskiej (%)	-1,0	1,0						
Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (%)	-0,4	0,4	1,0					
Udział ludności w wieku produkcyjnym (%)	-0,4	0,4	0,3	1,0				
Udział ludności w wieku poprodukcyjnym (%)	0,5	-0,5	-0,9	-0,7	1,0			
Udział zareje. bezrobotnych w odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym (%)	0,0	0,0	-0,5	-0,1	0,4	1,0		
Udział zareje. długotrwale bezrobotnych w odniesieniu do ludności w wieku prod. (%)	0,0	0,0	-0,4	-0,1	0,4	1,0	1,0	
Wskaźnik PKD	0,1	-0,1	-0,4	-0,2	0,4	0,5	0,5	1,0

* Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 30.11.2022 r.].